

N. Libr.

1952

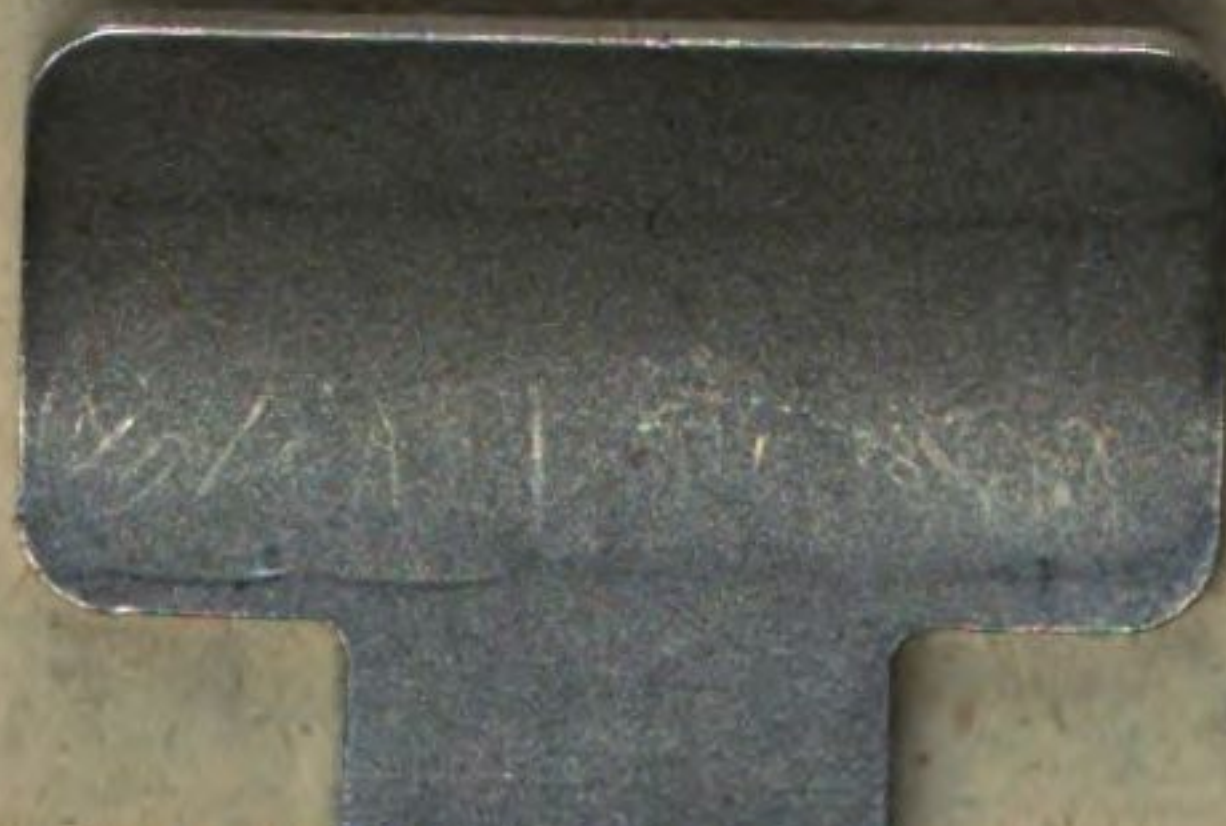
4-

III

lib.

1952

Lieber

CHRISTIANI SIGISMUNDI

L I E B I I,

Serenissimo Duci Saxo-Gothano ab Epistolis.

D I A T R I B E

D E

**PSEUDONYMIA
JO. CALVINI.**

In qua iis quæ

R P E T R U S B Æ L I U S,
B A I L L E T U S,

Aliique de hoc argumento tradiderunt, sub examen vocatis, idem illud uberius illustratur, & Epistolæ anecdotæ XXVII. JO. CALVINI aliorumque ad eum Ψευδονύμως datæ nunc primum in lucem eduntur.

A M S T E L Æ D A M I,

Apud WETSTENIOS.

M. DCC. XXIII.

CHRISTIANI SIGISMUNDI

L I E B I I

Sacrisimo Patri Sacerdoti et Episcopo

D I A T R I B E

D

PSEUDONYMIA

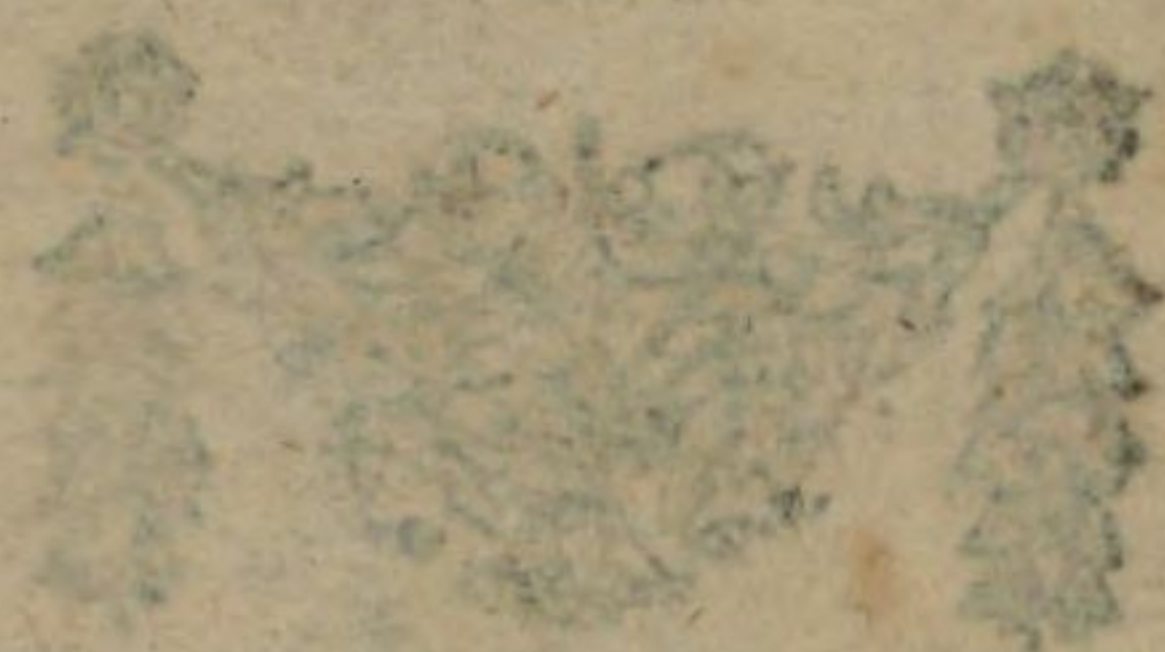
JO. CALVINI

In qua sit

PETRUS BELLUS

BALLETUS

Ad hoc hoc argumentum pertinet, sed ex quo
est, id est, ut videtur, et per hoc
hoc, id est, ut videtur, et per hoc
hoc, id est, ut videtur, et per hoc

A M T E D M

Apud WESTERHOLM

MDCXXII

PRÆFATIO.

POteram equidem supersedere
prævia hac oratione, lectorem-
que ad dissertationem hanc
pervolvendam illico dimittere
Quæ enim sub initium illius
dixi, ad instituti mei rationem cognoscen-
dam fatis esse possunt; nec videtur consul-
tum, libello parvulo multa præfari, ne id
propterea factum esse homines emunctio-
ris naris suspicentur, ut accessione aliquot
paginarum ille in maiorem paulo molem
excrescat. Sunt enim, qui gloriam ingen-
tium librorum, quam unam appetendam
putant, similibus aliquando technis venan-
tur, tanto maiore risu digni, quanto fa-
tius est lectoribus illico apponere dapes
præ-

P R Æ F A T I O.

præparatas ; ne dum ad degustandas eas magno verborum apparatu invitantur, interea fastidium earum sensim obrepat. Verumtamen quando dissertatio hæc non tantum originem, sed etiam fundamenta rationesque præcipuas epistolis debet, quas hic primum editas damus, non tam de iis ipsis, quam de voluminibus, unde desumptæ sunt, paucissimis hic agere, cum lectoris venia, constitui.

Sane si liberet, possem eas hîc multis commendare, earumque præstantiam verissimis laudibus extollere. Scriptæ sunt partim à Jo. Calvino ipso, partim ab amicis ejus, dignitatis doctrinæque pariter laude florentissimis, Beza, Gallasio, Hotomanno, Mercero patre, Jo. a Spina, aliisque, quibus ipsa Renata, Dux Ferrariæ, Ludovici XII. Gallorum regis filia accedit. Res complectuntur ad statum Ecclesiæ Reformatæ nascentis pertinentes, easque scitu dignissimas. Sunt, quæ hauriant, qui profanæ historiæ cognoscendæ studio tenentur: sunt, quæ historiæ literariæ cultores condiscant. Sed ad hæc cognoscenda nihil opus est aliud, quam ipsas illas vel obiter perlustrare; de volumi-

P R Æ F A T I O.

minibus, unde eas depromsi, potius dispiciemus, ut lectori omnem de *authenticæ* earum dubitandi occasionem præscindamus.

Nempe voluminum eorum sunt duo, satis magna & spissa, formæ maximæ, quæ integris foliis constat. Reperiuntur in Bibliotheca Serenissimi Ducis Saxonum FRI-
DERICI II, illata ei ab Viro summe Re-
verendo D. Ernest. Salom. Cypriano, lau-
dibus nostris majore, juvandisque bonis
litteris ita intento, ut non alia de causa
natus videatur. Atque ut magnam partem
commercii litterarum, quod vel Calvino,
vel Bezæ cum doctissimis quibusque viris
eorum temporum intercessit, ita & episto-
las præsentis fervant. Est vero iis pretium
tanto majus statuendum, quod, paucissi-
mis exceptis, omnes prototypæ sunt, si-
gillum scriptorum, testimonium indubiæ
fidei, etiamnum fervantes. Plures olim ex
iis in lucem edentur suo tempore; nunc
epistolas Calvinii vel ad Calvinum *Ψευδογί-
μους* datas, ex quibus de ceteris ferre ju-
dicium facile licebit, producimus. Ne
vero mirum videatur, quo pacto eæ in
Germaniam nostram atque in Bibliothecam

P R Æ F A T I O.

Sereniss. PRINCIPIS Saxo-Gothani transferri potuerint; observandum, Bezam olim omnem bibliothecam suam equiti Moravo Georgio Sigismundo à Zastrisell, qui ejus contubernio & victu usus fuerat, vendidisse. Inde illa post mortem Bezæ in Germaniam nostram concessit; inde & epistolæ hæ cum aliis tum Calvinii tum Bezæ eò pervenerunt. Id luculenter patet ex Zastriselli epistola ad Bezam & ejusdem chirographo; quorum utumque pariter ex his ipsis voluminibus descriptum tanto libentius damus, quod ex iis historia bibliothecæ viri doctissimi lucem haud exiguananciscitur:

R E V E R E N D E P A T E R!

Domine & Hospes omni observantiâ colende!

„**D**ies hic, quo mihi in honorem familiæ
 „ meæ, tuam Bibliothecam concedis,
 „ sacratus esse debet. Calcar mihi ea ad-
 „ det ad multa bona. Quoties aspiciam
 „ eam, & libros tuos, bene merita tua manu
 „ signatos, manibus tractabo meis, toties
 „ bene precabor tibi tuisque. Thesaurus
 „ illa etiam mihi erit, quem monstrabo
 „ pere-

P R Æ F A T I O.

„ peregrinis & hospitibus, me domi fa-
„ lutantibus. Pios in Moravia fratres, &
„ Ecclesiam Christi exhilarabo: ac in tui
„ perpetuam memoriam studiosissime con-
„ servabo. Cum vero præ aliis erga me
„ immeritum ita fueris affectus: studebo
„ etiam præ aliis animum declarare gratum,
„ ac ne cum sexcentis coronatis omnia sol-
„ visse videar; offero *honestissimæ tuæ con-*
„ *jugi annulum honorarium*; & poculum
„ quod nuper obtuli in Bibliothecæ me-
„ moriam, initium ejus rei esse debet.
„ Consule boni, Venerande Pater, stu-
„ dium hoc quaecunque meum. Scripsi
„ die qua concessisti mihi gratissimam tuam
„ bibliothecam.

G. S. P. à Z.

Ad Nobilem vere Virum
Dominum THEOD. BEZAM.

CHIROGRAPHUM

Ejusdem ZASTRISSELLI.

„ **E**Go Georgius Sigismundus Prakisky
„ a Zastrisell, Moravus, discedens ex
* 4 „ ædi-

P R Æ F A T I O.

„ ædibus D. Theodori Bezæ Pastoris Ec-
 „ clesiæ Genevensis, apud quem una cum
 „ D. Johanne Paludio, adjuncto mihi a
 „ meis studiorum meorum rectore, exceptus
 „ fui & honestissime per menses quindecim
 „ tractatus, testatum esse cupio omnibus,
 „ quorum id intererit, me, quum discessum
 „ in Galliam pararem, & ipsum D. Bezam
 „ intellexissem, ut jam senem & emeritum,
 „ neque deinceps tam multis libris egentem,
 „ de sua Bibliotheca distrahenda cogitare,
 „ ab illo per D. Paludium enixe petiisse,
 „ ut suam illam bibliothecam mihi, quo
 „ judicaret pretio æstimatam, potius quam
 „ alii cuiquam traditam vellet: quam ego,
 „ tum propter plurimorum optimorum li-
 „ brorum copiam, tum propter ipsius no-
 „ men & existimationem sim pro thesauro
 „ longe pretiosissimo habiturus, & domum,
 „ Deo dante, reversus accurate servandam
 „ apud meos collocaturos: ad hæc ille pro
 „ humanitate & ingenuitate sua, quum
 „ mihi inspiciendam & scripto librorum ca-
 „ talogo considerandam tradidisset, nobis
 „ respondit, sibi quidem vicissim vix gratius
 „ quidquam accidere in hoc negotio posse,
 „ quam si hæc sua bibliotheca in tam no-
 „ bilem,

P O R T A F A T I O.

„ bilem, generosam & sanctam familiam
 „ transiret, potius quam in alias aut mul-
 „ torum manus distraheretur: quod ad pre-
 „ tium autem attinet, illam relinquere mi-
 „ hi & ipsi D. Paludio ultro, aut quibuf-
 „ cunque vellemus, æstimandam. Pretium
 „ ipsum vero se ne tantillum quidem mo-
 „ rari, imo etiam pro summo beneficio ha-
 „ biturum, si inemptam & mero dono tra-
 „ ditam ab ipso reciperem. Hac autem ip-
 „ sius humanitate & tam liberali oblatione
 „ minime abuti volens, & honestissimæ
 „ ipsius nobis exhibitæ tractationis memor,
 „ cui vix unquam paria referre me posse
 „ crediderim, sexcentos coronatos aureos,
 „ non tam ut ipsius Bibliothecæ pretium,
 „ quam meæ & meorum in ipsum perpetuæ
 „ futuræ benevolentiae testimonium, obtuli:
 „ Ad hoc autem demum ille quum testa-
 „ tus esset, sese meo & D. Paludii arbitrio
 „ hæc omnia relinquere, & ipsam Biblio-
 „ thecam, paucis exceptis ad usum suæ se-
 „ nectutis libris, tandem etiam, Deo ipsum
 „ ex hac vita evocante, transmittendis, ut
 „ sunt in catalogum relati, in manus nostras
 „ tradidisset, & sexcentos illos aureos cogi-
 „ taremus ipsi præsentem numerare; sed huic
 „ rei

P O R T A T I O.

„ rei præstandæ pecuniæ summa mihi tum
 „ ad persolvendos, quos Genevæ fecimus,
 „ sumtus, tum ad obeundam meam in Gal-
 „ liam & ulterius quoque peregrinationem
 „ a meis missa, commode non sufficeret; eo
 „ usque sum ista D. Bezæ promptissima vo-
 „ luntate usus, & sexcentorum illorum au-
 „ reorum numerationis loco, hanc syngra-
 „ pham, mea ipsius manu descriptam & ad-
 „ junctâ quoque D. Paludii manu subsigna-
 „ tam, ipsi quamvis minime petenti, neque
 „ expectanti reliqui, ne videlicet, si quid
 „ nobis humanitus in hac peregrinatione
 „ contigerit, damni inde aliquid subiret,
 „ sancte quoque pollicitus, daturum esse
 „ me omnem operam, ut sexcentos illos
 „ aureos, quam celerrime fieri poterit, &
 „ quam optima fide, a meis recipiat, qui-
 „ bus jam antea rem hanc totam ita expresse
 „ significavi, & hujus fidei meæ libera-
 „ tionem tantæ curæ futuram confido, ut
 „ illam summam sit fortasse D. Beza, vel
 „ proximis Francfurthensibus nundinis, vel
 „ paulo post, accepturus.
 „ Quæ omnia vera esse, & ita gesta, hîc
 „ manu ipse mea descripta & obsignata syn-
 „ grapha testificor. Genevæ xxviii Julii
 „ vetere calculo MDLXVIII. Prout

P O R T Æ F A T I O.

Prout autem sua bonæ litteræ fata, suos manes, perinde ac cetera omnia, patiuntur: ita etiam thesaurus hic una cum universa supellectile litteraria Zastrifelli, inquam & Henrici Stephani, Hotomanni-que libri * concesserant, jam diu haud dubie intercidit, aliis alio ablatiis, aliis etiam prorsus vel igne vel alia ratione corruptis. Nec dubitem, ferale illud incendium tri-cennalis belli ei, ut multis aliis Germaniæ bibliothecis, funestum extitisse, sed ita, ut pars bona communem calamitatem evaserit, & qui unam olim bibliothecam confecerunt libri, nunc in mille alias sparsim emigrarint: Ac veluti perpetuum eis indictum foret exilium, adhuc illi hic illic oberrant, id quod vel ex his voluminibus patet, quæ, non ita multi sunt anni, quod in Bibliothecam Gothanam concesserunt. Utinam, prout spes nobis facta est, similes naufragii deplorandi tabulæ in hunc portum enatarent, certissimum ibi quippe refugium, se-

* Emerat eos ducentis coronatis ante, quam consilium comparandi sibi bibliothecam Bezæ cepisset, ut constat ex quibusdam excerptis rationum itineris Zastrifelli, à Joanne Paludio, moribus ejus præfecto & itineris comite confectarum, quæ in iisdem voluminibus, unde superiora hausimus, reperiuntur.

P O R T A T I O

fedemque constantissimam perpetuo reper-
 turæ! Id enim polliceri his nihil vereor :
 tam propensus est Sapientissimi FRIDERICI
 erga litteras animus, tantum propaganda-
 rum earum ad posteros in terris suis studium!
 Sed præstat hîc filere prorsus, quam im-
 mortalem gloriam Principis, cui titulus
 OPTIMI longe potiori jure, quam Traja-
 no quondam, debetur, jejunis laudibus
 vel deterere, vel obscurare. Tu, Lector,
 fruiere his, & plura, si è re tua videatur,
 expecta.

D I A T R I B E

D E

PSEUDONYMIA

J O. C A L V I N I.

C A P. I.

§. I.

N hominibus, quos virtus sua supra communem sortem extulit, ut illustriora illa & dicta & facta, quibus vita eorum veluti contexta est, jure meritoque primo loco observantur: ita nec obscuriora & humiliora omnino præteriri solent, aut neglecta contemni. Patet hoc ex optimis quibusque scriptoribus, qui historias condidere illustrium virorum, quique non minus res majoris momenti, quàm leviores, neque adeo notatu dignas de vita eorum litteris prodiderunt. Qua in re mihi fane nihil peccasse illi videntur, sed potius rem laude sua non fraudandam fecisse. Neque enim perpetua rerum graviorum narratione distinendi lectores sunt, sed subinde ad minora dimittendi; si quidem id agimus seriò, proque eo ac debemus, ut non minori cum oblectatione

A

quàm

quàm fructu lucubrationes nostras pervolvant. Deinde cùm integras neque ulla sui parte mutilas Historias virorum doctorum scribi optemus, sane reprehendi nullo modo possunt, qui omnia quæcunque se scribentibus offerunt, modo ne nimis vilia sint & tralatitia, litterarum monumentis consignant. Postremò quis nescit, in viris summis etiam minima spectari solícite atque attendi, ut totos eos, qui sint, fuerintque, pernoscamus. Id vivi illi experiuntur quotidie; id mortuis quoque usu venit, ut quorum omnia dicta & facta domi forisque, in vita civili pariter ac privata, magna cum cura investigantur. Ei studio velificari, meo iudicio, non est prorsus otio abuti, præsertim si similibus rebus unice nos occupari haud passi, graviora postponenda minime ducamus.

§. II. Hæc nisi me omnia fallunt, purgare me poterunt viris doctis, si qui forte reperiantur, quibus instituti præsentis ratio, quando de *ψευδονυμία* Jo. Calvinii, magni illius in Helvetia ac Gallia religionis Reformatæ instauratoris, agere propositum mihi est, non per omnia probetur. Sane præivit iis jam olim Franciscus Ogerius, (a) non veritus Garasso dicam inepti hominis, & ex pædagogica quadam diligentia, cujus nomen Gallis tritum Romana lingua ignorat, laudem venantis scribere, propterea quod nimis ei anxie laborare videretur, ut lectoribus varia nomi-

(a) Jugement & censure de la doctrine curieuse de François Garasse, Chapitre V. Garasse pedant. p. 60. Il (Garasse) fut sang & eau pour s'enquérir & informer le lecteur des differens noms dont Calvin s'est fait appeller, tantost Alcuin, tantost Chauvin, tantost Cheruin, tantost Caruin, tantost Calvin, tantost Happeville, & cela, en tel tems, en tel lieu.

nomina, quibus usus est subinde Calvinus, indicaret. Sed puto neminem fore, qui non agnoscat ultrò, virum doctum plusculum sibi indulgisse, quàm par erat, acerbioresque de re non maximi quidem momenti, sed tamen non inepta prorsus, aut plane nihili facienda, sententiam dixisse. Equidem expeditissima hæc ratio erat, objectum à Garasso crimen, si tamen id crimen est, amoliendi, affirmare atque contendere, hæc ac similia ad ineptias responsione nulla dignas releganda esse. Sed vereor, ut hæc disputandi ratio, nimis præcipitata profectò, cordatioribus eorum ipsorum partibus, quorum castra, sequutus est Ogerius, sese omni ex parte approbet. Certe non placuit ea Petro Bælio, (a) acutissimi ingenii viro, qui pluribus confutare aggressus est locum, quem confutatione nulla bonus ille Ogerius dignum; sed potius ineptiarum plenum temere judicavit.

§. III. Ejus, Bælii inquam, vestigia mihi legere, ut puto, licebit, deque argumento hoc omni paulo accuratius differere. Spero, post mediocrem quantumvis diligentiam in eo propius paulò expendendo, colligendisque subsidiis, quæ lucem ei præferunt, inter itineris mihi demandati partim apparatus, partim turbas adhibitam, nonnulla me allaturum, quæ rectius certiusque nosse non poeniteat. Queritur Bælius, (b) „ non satis sibi librorum ad ma-

A 2

„ num

(a) Dictionair. Hist. & Critique l'Article Calvin, Remarque N.

(b) L. c. Post adducta de hoc argumento verba Garassi : ces paroles de Garasse, inquit, sont très-propres à depaïser tous les

„ *num* esso, ut relata à Garasso ea de re refellere tutò
 „ possit, putatque, negotium ea facessere Criticis quibusli-
 „ bet posse, quibus aditus ad bibliothecas magnas haud
 „ pateat. Ejus sententiæ prout refragari nullo modo
 audeo, ita in bibliotheca Sereniss. PRINCIPIS SA-
 XONIÆ GOTHANI, quæ inter præstantiores, quas
 Germania nostra servat, jure suo numeratur, mihi-
 que per anni spatium quotidie haud perfunctorie,
 etiam aliud agendo, perlustrata est, haud pauca reperi,
 quæ ad argumentum hoc uberius quàm ab aliis adhuc
 factum, illustrandum posse facere videntur. Spectant
 huc inprimis Epistolæ, quod sciam, adhuc nunquam
 editæ Calvinî ad alios, vel aliorum ad Calvinum, in
 quibus omnibus ei alienum confictumque nomen tri-
 buitur, quasque una cum pluribus aliis virorum cele-
 berrimorum, Bezæ, Bullingeri, Martyris, Melanch-
 thonis, Jo. Sturmii, Socini aliorumque, duobus vo-
 luminibus maximæ formæ compactas bibliotheca lau-
 data servat. Eæ duabus cumprimis de causis mihi
 dignæ videntur, quæ doctorum hominum in se ocu-
 los convertant, cùm quod ipsorum, à quibus profi-
 ciscuntur, manu plerumque scriptæ, sigilloque ob-
 signatæ sunt, adeoque nullam de *authenticâ* sui causam
 dubitandi relinquant, tum quod præter id, quod ad
 argumentum præsens spectant, res longe plurimas ad
 Histo-

les Critiques, qui ne sont pas à portée de consulter les grandes
 Bibliothèques, & pour moi qui n'y suis pas, j'avoue que je me
 sens très incapable de refuter comme il faudroit ce passage là.
 Je suis persuadé qu'il est plein de faussetés, mais n'ayant pas
 les livres, qui me seroient nécessaires pour fournir des preuves
 literales & demonstratives contre cet Auteur, je ne pourrai lui
 opposer que des probabilités.

PSEUDONYMIA JO. CALVINI. 5

Historiam Ecclesiarum reformatarum in Gallia illustrandam pertinentes complectuntur. Ego quidem fateor, vel unas illas mihi persuasisse, ut argumento huic pertractando manum admoverem; rectene an secus id factum à me sit, lectores sponte sua facile judicabunt.

C A P. II.

§. I. **P**Rimo loco, quæ alii de Pseudonymia Jo. Calvinii tradiderunt referamus, ubi mirari statim subit, cur fere ii tantum, qui contrarias partes sequuti sunt, nempe Romanæ Ecclesiæ affectu, eam rem dignam memoratu censuerint, non item discipuli Calvinii, sicco plerumque eam prætereuntes pede, aut certe vix obiter innuentes. Nolim id tribuere metui optimorum virorum, aut animo sibi male conscio, quasi genus quoddam inauditi criminis id esset, aut nescio quod facinus nulla excusatione facile diluendum. Absit, ut similia suspicer, aut fingam, meliora de iis vel sperare vel credere nunquam non paratus. Ut enim taceam, nihil ei rei, si per se spectetur, vitiosi inesse, non graviores illi causas celandi id habuere, quam Lutherani, qui nomen Luthero aliquando mutatum fuisse, cum in Pathmo sua moraretur, (a) libere ac sine hæsitatione profitentur. Quanquam enim Calvinus ea in re paulò longius processit, plusculumque sibi, quam Lu-

A 3

the-

(a) Appellabatur Eques Georgius, (Juncker George) qua de re post Matthesium in Historia Lutheri videndus Pfefferkorn in Chronic. Thuring. c. 26. p. 351.

therus, indulget, idem ille tamen ita excusari ac defendi potest, si temporum ac locorum, quibus vixit, invidiæque, qua flagravat, ratio habeatur, ut dissimulatione nulla sit opus. Rem eam igitur taciti præterire, opinor, vel quod non ad omnia pari studio attenderent, quæ ad vitam Calvinii accuratius cognoscendam faciunt, vel quod de industria nollent levis momenti rebus percensendis, qualis visa est præsens, immorari. Qua quidem ex parte eos sensu suo abundare facile patior, modo & ipsi aliis aliter sentientibus iudicium suum liberum relinquant.

§. II. Sed non vacat hîc secernere solícite scriptores, qui argumentum præsens attigere; perinde mihi hoc loco est, quibuscunque sese partibus addictos profiteantur. In genere observo, tribui Calvinio Pseudonymiam cum privatim, tum scriptis in lucem editis usurpatam. De posteriori prius agemus, quod id Pseudonymiæ genus non magnopere sese diffundit. Neque enim huc ipsum Calvinii nomen traxerim, tametsi id factum cum ab aliis, tum imprimis à Bolseco & Garasso, qui nescio quam Pseudonymiam hic ridicule venantur. Prior ita sensa animi hac de re expressit: (a) „*Ceterum silentio præterire nolo, Noviodu-*
 „*no discedentem, cognomine immutato Calvinum se pro*
 „*Calvino vocitasse, sive imprudentem, sive consulto &*
 „*de industria, suis quia hoc nomen moribus conveniret,*
 „*quibus malignum illum & vindictæ cupidissimum Cal-*
 „*vinum expressit, cui Juvenalis, cum in eum XII*
 „*Satyræ scriberet, hunc versum tribuit: At vindicta*
 „*bonum, quo non felicius ullum.* Quod ad posteriorem,

(a) Vita Calvin. c. 5. p. 31.

rem attinet, postquam ille quatuor mutationes nominis, quibus usum Calvinum memoriæ prodidit, quintam addit, „ *ne perpetuo nominis innovandi studio fluctuandum ei esset, eum sibi Jo. Calvinii nomen indidisse, idque ei usque ad præsens tempus nominis hæsisse.* Nolo hîc urgere, quod à Bælio factum, turpiter se dare Garassum, affirmantem cum ab anno MDL. Caroli Happevilli nomen gestasset Calvinus, demum Calvinii eum nomen sibi vindicasse. Videntur enim verba Garassii (a) explicationem admittere haud paulò saniores, quàm iis Bælius, festinantius, ut puto, quàm verius, accommodat. Satis est ad rejiciendam ridiculam Pseudonymiam observare, nihil hîc deprehendi, nisi unius Syllabæ inflexionem Romanæ linguæ consentaneam. Nomen enim Cauvini, quod nativum est Calvinio, (b) non potest reddi Romano sermone, nisi littera *u* in litteram *l*. immutata, quo facto Calvinii nomen prodit. Hoc

A 4

nomen

(a) Verba Garassii sunt, Doctr. curiëus. lib. VII. sect. 11. p. 1024. Pour ne flotter en une continuelle bizarrerie, il se fit appeller Jean Calvin, & c'est ce nom qui lui a demeuré jusqu'à maintenant. Ad hæc respondit ita Bælius: Le cinquième Article est le plus absurde de tous: il faut être d'une bêtise prodigieuse pour oser faire imprimer, que le dernier nom, que ce Ministre se donna, fut celui de Jean Calvin, après avoit porté depuis l'an 1550 celui de Charles d'Happeville. Equidem hanc nominis mutationem Garassius postremo loco refert, pariterque docet in proxime præcedentibus, Calvinum ab anno 1550 nomen Caroli d'Happeville assumsisse. Sed, quæso, ubinam affirmat, postremum nomen primario huic Ecclesiæ reformatæ doctori ascitum esse *Jo. Calvinii*? ubinam post assumptum ab anno inde 1550 Happevillei nomen eum demum gestare cœpisse. Hoccine est agere bona fide cum adversariis?

(b) Vid. Charles Drelincourt defense de Calvin, p. 204. seq.

nomen immutatum ita, atque in scriptis latinis primo adhibitum Calvinus etiam in libris vernaculâ scriptis postea usurpare cœpit, quod eo nomine quàm paterno Cauvini esset notior, neque adeo sine metu, ne non agnosceretur, ad Gallicum redire posset. His duum-
 viris non optimæ sane notæ utinam non junxisset sese Papyr. Massonius, scriptor laude dignissimus, qui ceteroqui in vita Calvinii animum minime malevolum prodidit. Nam & apud illum sequentia de hac Pseudonymia Calvinii legas : (a) „ Calvinus privatus in „ patria diu non potuit vivere, famamque nominis sui „ excitare cœpit, editis, ad libros Senecæ de Clemen- „ tia elegantibus commentariis anno ætatis vicesimo „ quarto, quibus abjecto Cannini (leg. Cauvini) „ avito paternoque cognomine, Lucii Calvinii civis Ro- „ mani cognomen sumsit. Putaram ab initio, Calvi-
 num integrum sibi Lucii Calvinii nomen in editione prima hujus libri adscivisse, eamque ob causam eam incredibili studio pervestigabam. Sed poenitet positæ ea in re operæ; nam re propius expensa intellexi de uno cognomine agi, qua in re editiones posteriores à prima nihil omnino differunt quanquam mihi quidem nulla præter eas, quæ in duplici omnium Opp. Calvinii editione reperiuntur, adhuc occurrit; ut adeo, utrum libellus ille separatim plus simplici vice editus sit, nec ne, dicere non habeam (b).

§. III.

(a) Elog. p. 412.

(b) Consultus à me ea de re Cl. de la Mornoje, respondit, nullam ejus libri editionem separatam extare, præter eam, quæ prima est, anni MDCCCXXII formæ quartæ, quam Ludovicus Cyaneus Lutetæi Parisiorum procuravit.

§. III. Potiori jure huc spectat nominis mutatio, qua Calvinus, transpositis litteris, Alcuini nomen sibi arrogasse traditur. Licebit enim, spero, quod semel monuisse sufficiat, & anagrammatismos voce Pseudonymias complecti, ut pote quod & ab aliis, Placcio præsertim, ante me factum, neque adeo exemplo caret, (id quod in usu vocum cum primis attenditur) & rationibus justis defendi potest. Ausus id fertur in quadam Editione Institutionum suarum, libri notissimi, atque inter cetera Calvini scripta minime postremi. Vage ea de re loquuntur, qui cum Antonio Possevino (a), Sixto Senensi (b), & Claudio Clemente (c) generatim affirmant Calvini quoddam opus nomine Alcuini præfixo prodiisse. Distinctius id tradunt Schultingius (d) Franciscus Fevardentius,

A 5

(a) Bibl. Select. P. L. lib. I. c. 13. p. 67. Calvinus nomine Alcuini abusus est, qui Caroli Magni præceptor fuit. vid. & Præf. ad Appar. Sac. ubi ita Possevinus: Oecolampadius contra divinam eucharistiam sub nomine Bertrami Presbyteri de corpore & sanguine librum scripsit ad Carolum Magnum. Carolstadius commentum suum adversus cultores imaginum sub nomine Caroli Magni de cultu imaginum ad sextam Synodum in Oriente congregatam. Calvinus aliud sub nomine Alcuini, præceptoris Caroli Magni ad eundem Carolum Magnum &c.

(b) Præf. Biblioth. rursusque aliud Calvini opus emisit sub nomine Alcuini, præceptoris Caroli Magni, ad eundem Carolum Augustum.

(c) Musei lib. 2. sect. 3. c. 3. p. 399. Novissimi Calvini opus editum est præfixo nomine Alcuini præceptoris Caroli Magni ad eundem Augustum.

(d) Videatur Refutatio totius Theologiæ Calvinianæ, præcipue vero quatuor librorum Institutionum Jo. Calvini, omnia ex sacra Scriptura, Sanctis patribus, & orthodoxis Doctoribus collecta per Reverend. D. Cornelium Schultingium Lithocommum

tius (a), Spondanus (b), Garassus (c), Florimundus Ræmondus (d), & Jenkynus (e). Postremus equidem nihil aliud affirmat, quàm Calvinì Institutiones nomen Alcuini præferentes exiisse; sed reliqui omnes præterea tempus pariter atque urbem, ac typographum, cujus operâ lucem adspexerunt, formamque libri commemorant. Prodiit nempe, si iis fides adhibenda, editio hæc Argentorati, anno **CIOIOXXXIX** apud Wendelinum, ut Schultingius ait, cognomine Ribelium (f), ut Garassus addit, forma illa majori, quæ à folio nomen nacta est, ac titulo sequenti: **Institutio Christianæ religionis**, nunc vere demum suo titulo respondens, auctore Alcuino. Argentorati apud Wendelinum Ribelium mense Augusto anno Domini 1539. Juxta has institutiones id nominis sibi Calvinum in alio quodam libro de Trinitate arrogasse, ex Indicibus Romanis, in quibus Alcuinus, seu potius Calvinus, ejusque commentarii in libros de Trinitate omnino prohibentur, observarunt Schultingius (g), & Theophilus Raynaudus (h).

§. IV.

num sacrae Theol. Licentiatum Colon. Agripp. 1604. 4. p. 18. seq. Obiter hic notandum, librum hunc duobus annis ante editum, titulo: **Bibliotheca Catholica & orthodoxa contra Jo. Calvinum**, autore Cornelio Schultingio, Lithocomo, Theologo Colonienfi Colon. Agripp. 1602. 4.

(a) Commentar. in ep. Jacobi p. 8.

(b) Annal. Eccles. p. 430. (c) l. c.

(d) Histoire de la naissance del'heresie lib. 7. c. 10. p. 889. seq.

(e) Exposition of the Epistle of Jude. p. 7.

(f) Verum nomen est Rihelii, v. infra.

(g) l. c. p. 19. In indice librorum prohibitorum classe prima folio primo nominavit se Alcuinum hoc modo: *Alcuini commentarii in libros de Trinitate.*

(h) De bonis & malis libris Part. I. Erot. 10. n. 267. Opp. Tom.

§. IV. Huic publice usurpatæ Pseudonymiæ Calvinii accedit altera ac tertia, qua, autore Garasso, Joannis Calidœnii & Jo. Calvinii appellationem suam fecit. Priorem eum adoptasse contendit sub finem operum Paciani in litteris ad amicum Boygardum datis, observatque, id nominis reapse exprimere nomen familiæ ejus Chauvin, quod verum nomen parentis ejus fuisse, sibi persuadet. Occasionem posteriori fingendæ præbuere elogia quædam, quæ idem Garassus Calvinum novæ editioni Hori Apollinis à J. Mercero procuratæ præmisisse perhibet. Ea, quòd breviora sunt, huc ex editione Parisina à Jacob Kercero MDLI in octava forma procurata transscribere integra liceat :

In ORI commendationem

JOANNIS CARVINI

ad Lectorem

Ἐνδεκάσιχον ἑνδεκάσύλλαβον.

SI te sacra juvant, amice lector,
 Ægypti monumenta, cerne quæso,
 Orus quæ tibi nunc refert Apollo.
 Nam sacris aperit notis, docetque
 Summus quis Deus orbis autor hujus,
 Phœbi quæve soror, Cyprique diva,
 Mars atrox, hominum cruore lætus,
 Et divûm pia jussa ferre promptus,
 Tellus ut medio librata mundi
 Centro : proxima, pontus, ignis, aër,
 Et quæcunque cavo geruntur orbe.

Ejus-

Tom. XI. p. 300. Opus Joannis Calvinii Alcuino Caroli Magni præceptoris suppositum Index Romanus confixit.

*Ejusdem ad Jo. Mercerum
Tetrastichum.*

Palladis atque Jovis dulci te nectare potum

Credo: quippe sacris nocte dieque vacas.

Sacra doces, scribis, legis, assidue meditaris,

Jure igitur sacro nomine dignus eris.

Jo. Merceri ad eundem.

Nescio quod tibi me constanti fœdere jungit

Sidus, & æterna nectit amicitia.

Ætatis teneræ primus vestigia rexti,

Ex te nunc etiam pendeo sollicitus.

Ergo sacri si quid meditari aut scribere possum,

Hæc accepta tibi à cunctipotente refer.

C A P. III.

§. I. **S**ed pergamus ad nomina Calvini, quæ privatim ille sibi indidisse longe plurima dicitur, ut verum certis de causis occultaret. Qua in re ita procedemus, ut præmissis iis, quæ vel paucis vel uno auctoribus gestisse dicitur, celebriora ac passim nota atque observata subjungamus. Quod ad priora attinet, pertinet huc primo nomen *Marci Antonii*, quod Calvinum adoptasse nusquam adhuc observatum legi, nisi apud Schultingium (a), qui postquam

(a) l. c. Calvinus se nominavit etiam Marcum Antonium. Ederus tabula trigesima prima Inquisition. Evangel. fol. 121. b. 4.

quam de nomine Alcuini à Calvino usurpato paulò pluribus egit , ad exempla alia Pseudonymiæ Calvinianæ descendit. Quorum ut primarium est præsens, ita utique optandum erat, ut testimoniis firmis idem illud corroborasset. Sed nulla id ratione probatum illi video, nisi forte suffragio Ederi, ad cujus Inquisitiones Evangelicas, quas nondum conferre licuit, nos ablegat. Equidem, si recte omnia habeant, ad hanc ipsam rem pertineat necessum est citatio Ederi, utpote quæ verba de nova hac nominis mutatione Calvinii, nullo intervallo interposito, sequitur. Verùm non inspecto libro nihil pronunciare audeo, experientia edoctus, quantum in citandis auctoribus viri docti sibi indulgeant, quantaque circumspectione fit opus, ne verba hoc in negotio dari nobis patiamur.

§. II. In eundem censum refero nomen *Luciani*. Id enim Calvino inditum fuisse Bailletus (a) tradit, ejusque mutationis auctorem laudat Franciscum Hotomannum. Observat idem ille, *non ira odiove adductum Hotomannum, Calvinii nomen ita immutasse, sed metu, ne in discrimen sese capitis imprudens conjiceret, si commercii cum auctore novi præsulatus Genevensis reus deprehenderetur.* Verone consentanea hæc sint omnia, loco suo videbimus : id vel obiter observare liceat, longe certiore esse mutationem nominis, qua simili litterarum transpositione (nam Anagrammatif-

(a) Deguis. des Auteurs P. 304. Hotman a deguisé pareillement le même Calvin sous l'Anagramme de Lucianus, non pas qu'il fut mal avec lui, mais parce qu'il étoit dangereux d'être surpris en communication avec le Fondateur de la nouvelle Prélature de Geneve,

matissimum hic latere, me etiam non monente, sponte, ut credo, omnes agnoscent) idem Calvinus *Lucanii* nomen adeptus eidem Bailletto dicitur. Nam ipse ille non inficiatur id, quando in responsione ad Balduinum (a) disertis verbis: “ *ne quid tamen pro-*
tervia reliquum faciat, inquit, qui aliquando; ne
quid amicis crearet periculi nomen meum, privatim
cum ad eos scriberem, Lucanium me inversis litteris
vocavi, trahit bonus hic Reipublicæ defensor in crimen,
& quæ sequuntur. „ Hinc Balduinus: (b) “ *Ipse*
(de se loquentem eum audis) ingemuit te contume-
lie causa descendere ad Lucianum, cum alias te hono-
ris causa apud amicos Lucanium iisdem litteris inver-
sis, vocare soleas; alibique (c) nomen Lucanii ni-
mis notum Calvinò & familiare appellat. „ Unde ferri utcunque potest Bailletus, quando affirmat, (d) Balduinum veteri amico Calvinò veteris consuetudinis causa vel eo ipso tempore, quo stylum contra eundem strinxerit, *Lucanii* nomen personamque imposuisse: veruntamen hæc inferius sub severiorem paulò censuram vocanda nobis erunt.

§. III. Sed ad notiora ac passim observata nomina supposititia Calvinii transeamus, quorum duo omnino sese mihi obtulerunt. Alterum est *Deparçan*, vel

(a) Opp. Tom. Penult. p. 320.

(b) Resp. altera ad Calvin. p. 148. Sq.

(c) Comm. ad leges de libell. & calumniatoribus P. 59. Postea quam suæ petulantiae pharetram exhausit . . descendit ad intolerabilem calumniam ac, nescio quem Lucanium sive Lucianum, nimis illi profecto notum & familiare nomen.

(d) L. C. C'est ainsi que le Jurisconsulte Baudoin appelloit son ancien amy Calvin, Lucanius, par des considerations pour leurs anciennes habitudes lors même qu'il fut obligé d'écrire contre lui.

vel Deperçan, nam utroque modo scriptum inveni. De eo ita Spondanus (a), „*Secedens vero Engolismam ibi triennium venditatione linguae Graecae, cuius aliquam notitiam a Wolmaro habuerat, sumptibusque Ludovici filii canonici Engolismensis & Curionis Claixiensis commoratus, pestilentem suam institutionem fabricare coepit, ex locis communibus Melancthonis, Hyperii, Sarcerii & id genus quisquiliis magna parte consacrinatam: quanquam Westphalus Lutheranus scribens postea adversus eum, meram Oecolampadii doctrinam, sed immutatam paululum atque amplificatam in ea contineri ait. Quandiu tamen ibi fuit, Catholicus extrinsecus videri voluit: fugaeque suae tacita causa, suppressoque cognomine Deperçan appellabatur.*” Non dissimilia legas apud Fratrem Papyrii Massoni (b), „*Calvino è Lutetia elapso in Aquitaniam secundam abiit, ubi per aliquod tempus Engolisma secessit, fugae senex illi sui tacita causa, suppressoque cognomine: Deperçan enim appellabatur.*” Distincte utrobique & tempus, quo id nominis gessit Calvinus, & locus notatur. Post Spondanum & Massonum idem illud nominis Morerius & Baelius (c) dignum censuerunt, quod memorarent, ex quibus & posterior ad loca in medium à nobis producta provocavit.

§. IV. Alterum est nomen Caroli de Happeville, vel Happeville, quo usum Calvinum scriptores magno consensu tradunt. Familiam inter eos ducit Bolfecus, qui, „*fuit etiam, inquit, cum se Carolum de Heppe aut Happe oppido appellaret & in omnibus litteris*

(a) Annal. Eccles. a. 1534. p. 11. p. 424.

(b) In Addit. ad Cap. 4. Vitae Calvin. p. 456.

(c) LL. CC.

ris subscriberet. „ Possit quis persuadere sibi, novum hic nomen Calvinii latere, quo se *Carolus de Heppa vel Happa* appellarit. Sed manifestum est, interpretem Bolseci vocem Gallicam in Latinam transtulisse, ac pro *Heppeville vel Happeville* dixisse *Happam oppidum*, ut adeo nullus hic locus novæ appellationi relinqueretur. Post Bolsecum temporis nota & Etymologia nominis investigata, ita commentatur Garassus:

„ (a) *Ab anno inde MDL nomen sibi Caroli de Happeville indidit, non sine augurio quodam fatali, ut perhibet Matthæus Launoïus, fore aliquando, ut Calvinus atque assœclæ ejus involaturi in urbes easque occupaturi essent proditiōe doloque, latitaturique intra moenia nostra, prout docuit experientia quinquaginta annorum, quibus tantum profunderè sanguinis oportuit, ut depellerentur possessione urbium, quas adhuc tenebant.* ” En miram ac prope ridiculam nominis Happeville derivationem, vel potius explanationem, sed quæ non æque fortasse applicari potest nomini Heppeville, quod longe notius est, atque ad veritatem rei, ut suo loco monstrabimus, propius accedit. Garasso jungo Massonum, qui in temporis nota assignanda, haud parum diffidet à Garasso, nomenque illud in longe anteriora tempora rejicit. Ita enim ille: (b) „ *Profectus est in Italiam ad Renatam Ludo-*

„ *vici*

(a) Depuis l'an MDL il se fit appeller par les siens *Charles de Happeville*, qui fut un augure fatal, dit *Mathieu Launoy* en sa Replique, que Calvin & les siens devoient un jour happer & prendre les Villes par trahison & surprise, & se cacher dans nos murs, comme l'experience de cinquante ans nous a fait voir aux despens de tant de noble sang, qui s'est espanché pour faire desemparer ces perfides des places qu'ils ont tenu jusques à maintenant.

„ *vici duodecimi Francorum Regis filiam, Herculis Du-*
 „ *cis Ferrariensis uxorem, quod ea novæ sectæ multum*
 „ *favere diceretur, dimissoque Calvinii verbo, Happevil-*
 „ *lum se appellabat.* ” Eandem in sententiam Spon-
 danus (a), „ *post publicatam Institutionem in Italiam*
 „ *profectus ad Ludovici XII Francorum Regis filiam,*
 „ *Herculis Ducis Ferrariensis uxorem, quod ea novæ*
 „ *sectæ multum favere diceretur, dimissoque Calvinii no-*
 „ *mine (quod & alias fecisse cognovimus) Carolum*
 „ *Heppervillum se appellavit.* ” Hos sequuntur Maim-
 burgius, (b) scriptor Anonymus libelli Gallici, à
 Luciano nomen mutuantis, (c) Morerius, & qui
 censorem in plerosque horum, non æque tamen feli-
 citer per omnia, agit, alter seculi nostri Varro, Pe-
 trus Baelius (d).

C A P. IV.

§. I. **A**Tque ista quidem sunt, quæ de
 Pseudonymia Calvinii, à scriptori-
 bus memoriæ prodita, tumultuariâ tamen operâ,
 atque aliud plerumque agendo, observavi. Sequitur
 jam, ut, quid mihi de ea exploratum sit, quanta
 fieri potest brevitate exponam. Quod dum facere
 aggredior, spero, me satisfacturum officio meo, si
 ante omnia, quæ alii tradiderunt de hoc Argumento,
 qua decet modestiâ vocavero sub examen, tum vero,
 B hoc

(a) l. c. p. 480.

(b) Histoire du Calvinisme. T. 1. Lib. 1. p. 93.

(c) Tom. II. Dial. Calv. & Luther p. 243.

(d) l. cc.

hoc facto, subjunxero, quæ ipse, nullo eorum auxilio adjutus, comperta habeo. Quid igitur primo omnium de iis statuendum videatur, qui ipsum Calvinum nomen, quod magnus ille Reformatæ Religionis restaurator gessit, quod ex Gallico Cauvin factum, Pseudonymias infimulant, jam capite altero abunde, ut puto, ostendi. Addere hîc liceat, omnem deesse vel speciem rationis, qua defendi sententia eorum posset. Nomen enim paternum Cauvin, si Latine efferendum sit, non potest aliter efferri, nisi Calvinum dixeris. Idem valet, si eorum sententiam sequare, qui contendunt, verum Calvinum nomen fuisse Chauvin, quos inter Garassus, ut sub finem Capituli II. ostendimus, locum obtinet, quemadmodum & idem memoriæ prodidit Florimundus Ramondus. (a) Sive enim vocem eam à Gallica *Chauve*, quæ calvum significat, derives; sive eam compositam statuas ex duobus verbis *Chaud* & *Vin*, quemadmodum Garasso (b) visum est, commodior flexio Latina, quæ & cum interpretatione quadam conjuncta sit, nulla potest reperiri. Certe quod ad posteriorem etymologiam imprimis attinet, utcumque longius illa petita, neque adeò vero consentanea satis videatur, rationem tamen non repudiandam prorsus, æque ut altera, suggerit, cur nomen Calvinum ex censu fictitiorum nominum eximatur, id quod de

(a) Histoire de la Naiss. & Progrès de l'Herésie Lib. VII. C. 8. p. 880.

(b) Doctrine curieuse Lib. VIII. Sect. II. p. 1023. 1024. Le mot de Calidcenius se tourne en François de Chauvin, & c'est en verité à ce qu'on croit le vray nom de son Pere.

nomine Calidœnii, utcunque sensus idem fit, prout infra dicemus, affirmari non potest. Ceterum quod qui antea Cauvin vel Chauvin Gallice dictus est, idem se Gallica Latinæ vocis flexione Calvin appellavit, qua in re una *Ψευδωνυμία* quoddam vestigium sese ostendit; ejus rei rationem supra redditam à nobis recordamur.

§. II. Ad *Alcuini* igitur nomen pergimus. Id sibi vindicasse Calvinum, quinam tradant, supra vidimus. Factumne id sit reapse, jam videndum est, quandoquidem tanquam concessum pono, Anagrammatismos jure optimo inter *Ψευδωνυμίας* genera referri. Rem ita habere, scriptores probare conantur ad duplicem Calvinii librum provocantes, nempe ad institutiones, atque ad librum nescio quem de Trinitate. De posteriori prius dicemus. Nempe dubitari nullo modo potest, quin à vero prorsus alienum sit, à Calvino librum de Trinitate nomine Alcuini assumpto in lucem editum esse. Nihil simile in Catalogo Scriptorum ejus, nihil inter opera conjunctim emissæ reperitur. Et quid erat, quæso, cur libro, in quo communi omnium Christianorum, qui quidem ab Arianorum, Eutychianorumque dogmatibus abhorrent, sententiæ addictus tradere nihil potuit, quod à Romanæ Religionis norma vel tantillum disliceret, fictum nomen præfigeret Calvinus, quem proprio præmisso etiam impune legi posse lectumque iri sperare poterat? Præterea si talis liber Calvinii Alcuini nomen mentitus uspiam extat, quid est, cur neque annum, quo exiit, neque urbem, in qua, neque formam libri boni viri annotarunt? Cur neglexerunt monere lectores, verum Alcuini foetum de

hoc argumento in Bibliothecis asservari, quem cum supposititio Calvinii partu confundi non oporteat? Nam certe scriptus ab Alcuino extat hodiernum liber de Trinitate (*a*), quem nemo Calvinio, nisi infans prorsus, tribuerit. Si similis Calvinii liber exisset unquam, certe editor operum Alcuini ejus rei vel verbo meminisset, ut recte observavit Jo. Prideaux, qui tamen minus recte tradit, neglectum id prorsus esse Possevino in Apparatu, quandoquidem in ipsa Præfatione ejus mentionem injecit.

§. III. Ceterum fabula hæc omnis ex indicibus librorum prohibitorum promanavit. Ibi enim censes Calvinii quendam Librum de Trinitate, qui Alcuini nomen præferat, plus una vice obelo configendum putarunt. (*b*) Eos Religionis Pontificiæ asectæ cæco impetu sequuntur, nullo modo dubitantes, quin Liber in orbe Terrarum reperiatur, cujus lectione providi illi viri iterum iterumque interdixerint. Ac certe difficile dictum est, quid eos in transversum abripuerit, ut à libri nunquam editi lectione homines deterrerent. Nam profectò, utcunque arduum sit, in quæstionibus, quæ facti appellantur, aliquid definire, non verear, librum hunc inter eos referre, qui tametsi nunquam scripti, nedum visi a quo-

(*a*) Extat is liber de Trinitate, sub titulo: Magistri Albinii Flacci Alchwinii de Trinitate ad Fredegisum Quæstiones XXVIII in Edit. Opp. Alchuini ab Andr. Quercetano Lutet. Paris. 1617. Fol. curata p. 759.

(*b*) Vid. Index libr. prohib. qui prodiit Leodii 1569. 8. it. Elenchus librorum omnium prohibitorum Francisci Magdale-
ni Capiferrei Rom. 1640. 8. p. 8. it. Ind. lib. proh. & expurg. juxta exemplar Madriti p. 36. & Part. II. p. 3.

quoquam, plus opinionis, quàm plures editi sibi pepererunt. Mirorque adeò, Bælium, qui ceteroquì multa ad hanc rem spectantia nimis temere affirmat, in hoc negotio timidiusculè se gerere, & uno Theophili Raynaudi silentio, vel, ut ille appellat, nimis vago loquendi genere niti, ut verosimile reddat, censores Romanos cum larvis pugnare, librum hunc, quasi editum, damnantes. Utrum Alcuini nomen, quod institutionibus suis præfixisse audierunt Calvinum, qua de re mox plura, in errorem impulerit censores Romanos, ut verum Alcuini librum de Trinitate à Calvino item profectum crederent: an verò liber ille de Trinitate nullus alius sit, quàm ipsæ Institutiones, in quibus pro instituti sui ratione Calvinus etiam de Trinitate egit, nemo facile dixerit. A vero certe non alienum est, alterutrum errori huic ansam præbuisse, nisi forte credere quis malit, id quod verosimile nullo modo putem, maleferiatum quendam hominem Calvino librum similem subjecisse, nomen equidem Alcuini præferentem, ceteroquì ad styli, quo Calvinus usus est, rationem, & cetera, quæ ejus scripta ab aliis secernunt, accedentem tam prope, ut pro ejus foetu haberi cœperit. Nam, si ita res habeat, quæso, quònam evasit? Fierine potest, ut ejus hodie exempla prorsus interciderint, quæ certe nulla usquam reperientur? Cur rem eam taciti cum ipso Calvino amici ejus prætermisere?

§. IV. Sed, si tamen res ea tanti est, utinam defendi æque posset, Calvinì Institutiones nunquam *Ψευδονύμως* prodiisse, ac potest evinci, librum de Trinitate nullum ab eo sub Alcuini nomine latitante, juris publici fuisse factum. Nam certe quo cura-

tius Testimonia, quæ id confirmant, expendo, eo minus temperare mihi possum, quin splendido Alcuini nomine ornatas commendatasque lectoribus, eas aliquando lucem aspexisse, certissime mihi persuadeam. In dubium ea res vocari, aut prorsus etiam negari posset, si perinde scriptores de ea traderent, ac de Libro Calvinii de Trinitate, Alcuini nomine edito. Nunc cum distincte urbem, Typographum, annum & formam editionis ejus miro consensu referant omnes, ego certe fateor, non videre me, quid dubii superesse cuiquam possit. Urbem, quæ procudit nobis editionem eam, Argentoratum, Typographum Vendelinum Ribelium, annum supra millesimum quingentesimum trigesimum, formam majorem, quæ folii integri dicitur, indicari vidimus. Hæc omnia, quæ satis sibi respondent, prout memorantur à scriptoribus, quis ficta aut prorsus inania arbitretur? Nemo autem omnium mihi tam persuadet, editionem eam exiisse, quam Cornelius Schultingius, qui deditâ operâ omnes institutionum Calvinii editiones perquisivit, secumque invicem contulit. Operæ pretium fuerit, arbitror, quanti testimonium ejus hac in causa ponderis sit, paulò diligentius expendere.

§. V. Is igitur primo, dum Catalogum omnium editionum ejus libri contexuit, quæ quidem ad ejus usque tempora prodierunt, eam, de qua nunc sermo est, vel maxime commemorat. Licebit, ut spero, quod liber ille non in omnium est manibus, verba, quæ huc spectant, integra transcribere. Ita autem ille (a) „*Institutiones Jo. Calvinii diversis annis &*

(a) l. c.

„ temporibus iterum atque iterum sæpius editæ fuerunt....
 „ Postrema editio in suo genere perfectissima & absolutis-
 „ sima est.... Editio prima, minimus liber est: reliquæ
 „ semper auctæ.... Prima editio anno 36. Basileæ in 8.
 „ Secunda anno 39. Argentorati in Folio, Tertia an-
 „ no 45. Genevæ in Folio & Octavo, anno 72. Heidel-
 „ bergæ in Folio ab Universitate facta, hæc in multis
 „ aberrat & reliquis est deterior. Lausannæ bis editæ
 „ istæ Institutiones cum Scholiis semel anno 76. semel an-
 „ no 85.” Vides hîc editionem, de qua contro-
 vertitur, diserte indicari, cui perstringendæ integrum,
 deinceps caput, nempe XXVIII. Schultingius as-
 signavit, hac epigraphe: “ *Reprehensio Tituli S. Epi-*
 „ *graphes confictæ ac ad decipiendum simplicem lectorem*
 „ *excogitatæ editionis Argentoratensis anni MDXXXIX.* „
 In eoque ipso capite non tantum titulum Editionis,
 quanquam non satis exacte per omnia, verùm etiam
 præfationis initium exhibet. Ita enim ille: *Hujus*
 „ *Editionis emmentiti Tituli talis est inscriptio: Institutio*
 „ *Christianæ Religionis nunc veri (vere) demum suo*
 „ *Titulo respondens, auctore Alicuino (Alcuino) Ar-*
 „ *gentorati apud Wendelinum, mense Augusto, anno*
 „ *Domini 1539. Et ad initium præfectionis (præfa-*
 „ *fationis) ut putes num (eum) cum Carolo Magno*
 „ *loqui, potentissimo, ait, illustrissimoque Monarchæ*
 „ *Magno Francorum regi, principi ac Domino suo, Alcu-*
 „ *nus.* „ Gemina tradidit prorsus Franciscus Fevar-
 dentius (a) qui, “ *Johannes Calvinus, inquit, ut*
 „ *ab ipso draconis capite ordiamur, institutionis, quam*
 „ *appellat, Christianæ Religionis librum emissurus vene-*

„ randa memoria viri *Alcuini Caroli M. præceptoris no-*
 „ men ingenti usurpans perfidia, propriumque dissimulans
 „ ipso initio scripsit: *institutio Christianæ Religionis, nunc*
 „ vere nominis sui *Titulo correspondens, autore Alcuino,*
 „ mense *Augusto 1539, & initio præfationis rursus se*
 „ *Alcuinum appellans ait: potentissimo, illustrissimoque*
 „ *Monarchæ, Magno Francorum Regi, Principi ac Do-*
 „ *mino suo Alcuinus.*” Hæc cum ita habeant, quid
 faciamus homini, qui adhuc ea de re dubitare aufit?
 Certe Anticyras ille videtur relegandus, dum ad sa-
 nio-riorem mentem redeat.

§. VI. Quid autem acciderit editioni illi, ut æ-
 gre ejus exempla hodie inveniantur, quæ diu nulla
 inveniri à me potuerunt, quantumvis non mediocri
 studio invigilarem illis expiscandis, id equidem ne-
 scio. Fieri potest, ut ipse Calvinus supprimenda ea
 curaverit, ubi rem eam maturius expendit, quan-
 quam mecum constituere adhucdum nequeo, utrum
 ea editio conscio Calvino prodierit, nec ne. Quod
 si in mentem revoco, quàm sæpe aliàs alienum sibi
 nomen assumserit Calvinus, fere eo propendet ani-
 mus, ut ejus consilio procuratam eam credam. Rur-
 sus ubi considero apud animum meum, vix esse, ut
 imposturæ crimine ea res absolvi possit, tanti apud
 me Calvinus, utcunque ab ejus placitis abhorream,
 nomen est, ut in alia omnia discedam. Sed quoquo-
 modo id habeat, non minus etiam fieri potest, ut
 posterioribus editionibus auctis locupletatisque, priores
 sponte sua ita interciderint, ut vel pauca vel nulla
 earum hodie exempla inveniantur. Verosimile hoc
 ipsum mihi fit, quod prima omnium editio non mi-
 nus sese conspectui subduxit, cujus tanto studio sup-
 primen-

primendæ ratio prorsus nulla suppetebat. Nisi forte Morerium, &, qui sententiam ejus defendit, Bælium, alia omnia nobis persuadentes, audire malimus. Morerius enim contendit, hanc ipsam editionem primam anni **CICIOXXXIV** Basileæ procuratam Alcuini nomen præ se tulisse. Quod cum nullo auctore affirmet, inter ceteros ejus errores, quorum incredibilem multitudinem Bælius notavit, referri optimo jure poterat. Sed benigniorem hîc Bælius censorem se Morerio præbuit. Postquam enim ostendit, se non posse definire, quid sentiendum sit ea de re, cum neutram editionum harum reperire usquam licuerit, subjungit, in eam se propendere sententiam, ut priori Pseudonymiam, si ea unquam usus sit Calvinus, tribuat. „ *Audeo*, inquit ille, (a) *affirmare, vero longe similis esse, si institutiones Calvinæ unquam hoc nomine prodierunt, prodiisse ita potius prima vice, quàm alterâ Argentorati, quandoquidem anno CICIOXXXIX Calvinus Professor ac Minister verbi divini Argentoratensis factus easdem occultandi sese rationes non amplius habuit, quæ impellere illum anno CICIOXXXV potuerant, ut Alcuini nomen præscriberet.*” En tibi more suo argutantem Bælium! Prope est, ut persuadeat, omnia vanissima esse, quæ supra longe conquisitis rationibus probavimus. Bonum

B 5

num

(a) J'ose bien dire que si cet Ouvrage a jamais parû sous le nom d'Alcuin, il y a plus d'apparence, que ce fut dans la 1. Edition, que dans celle de Strasbourg, puisqu'en 1639. Calvin Professeur & Ministre à Strasbourg, n'avoit pas les mêmes raisons de se déguiser, qui eussent pû le faire résoudre à prendre le nom d'Alcuin l'An 1535.

num certe factum, quod non prorsus negat, editionem aliquam institutionum, quæcunque illa tandem sit, hoc nomine prodiisse. Nam dum hoc relinquit, relinquat idem necesse est, non primam, sed alteram editionem hoc nomine Alcuini notatam esse, quandoquidem utrumque testimonio scriptorum, quorum omnium fidem convellere minime Bælius possit, constat. Ratio vero, qua utitur in definienda editione Pseudonyma, an digna sit tanti viri acumine, alii viderint. Putem ego, Calvinum, nulli adhuc partium, ab Romanæ Ecclesiæ dogmatibus alienarum, publico muneri adstrictum, multo minus rationis habuisse, cur alieno nomine uteretur, scripta sua editurus, quàm cum Professoris ac Sacerdotis in urbe, quam hæreticorum sentinam adversarii credebant, spartam ornabat.

§. VII. Hæc ita in chartam conjeceram, cum Bibliothecis longe plurimis consultis, cujus rei occasionem mihi iter meum facilem præbebat, hanc editionem Institutionum Calvinii frustra quæsissem. Sed dum de expiscanda illa prope despero, duo ejus exempla sese mihi denique obtulerunt, alterum Londini, in libraria supellectile viri humanitatis doctrinæque laude florentissimi, Davidis Durandi, ecclesiæ Gallicæ, quæ in æde divi Martini colligitur, sacerdotis: alterum Lutetiæ Parisiorum, in Bibliotheca Sorbonica, monstrante illud, qua est humanitate, viro clarissimo, D. Salmone, Bibliothecæ ejus præfecto. Londinense in fronte nullum prorsus *Pseudonymias* vestigium præ se fert, contra quàm Schultingius aliique tradiderunt. Titulus enim ita habet: „ Institutio Christianæ Religionis, nunc vero demum „ suo titulo respondens, Auctore Joanne Calvino „ No-

Noviodunensi, cum indice locupletissimo. Habac. 1. Quousque Domine! Argentorati per Vindelinum Rihelium mense Augusto anno MDXXXIX Fol. Titulum sequitur, idque altera facie paginae, quæ titulum exhibet, Epistola ad Lectorem, in qua de Editione hac, haud paulò auctiori, quàm prima fuerat, breviter differitur. Hanc excipit dedicatio, quæ una pseudonymiam repræsentat. Ita enim in fronte ejus legitur, prorsus ut Schultingius ac Fevardentius tradiderunt: “Potentissimo illustrissimoque Monarchæ magno Francorum Regi, Principi ac Domino suo Alcuinus. Sed Sorbonicum exemplum ceteris omnibus servatis nomini Joanni Calvinii Alcuini nomen substitutum ostendat hoc modo: “Institutio Christianæ Religionis, nunc vere demum suo titulo respondens, Autore Alcuino, cum Indice locupletissimo & reliqua. Quæ variatio tituli in una eademque editione fortassis inde profecta est, quod utrique parti & Reformatorum & Romanæ Ecclesiæ addictorum librum suum vel Bibliopola, vel Calvinus ipse venditare voluit, ratus illos nomine genuino, hos adulterino magis adlectionem ejus allici posse. Cetera omnia in duobus exemplaribus exacte respondent. Ex his satis patet, Calvinio non fecisse injuriam, qui tradiderunt, Alcuini eum nomine, veluti larvâ tectum in publicum prodiisse, vanasque esse rationes, quibus vel prorsus id infirmare conatur Bælius, vel in primam omnium Calvinii institutionum editionem rejicere. Ceterum, quod hic addere liceat, editio hæc non tantum ex hoc capite notatu digna est, sed etiam propterea, quod loca plurima, quæ de ferendis hæreticis agunt,

in

in quibusque Calvinus mitius senserat, complectitur: quæ quidem loca in posterioribus, iisque inprimis, quæ post supplicium Serveti exierunt, editionibus, quòd supprimenda ea Calvinus putavit, frustra investigaris.

§. VIII. *Calidœnii* nomen hybrida vox est, ex latino & græco sermone composita, quæ nomen Calvinii vel Chauvini equidem utcunque reddit; sed longius petita mihi videtur, quam ut *ψευδωνυμία* culpam omnem subterfugere possit. Verum non est, cur disputemus, utrum id nominis Pseudonymiam in Calvino arguat, cum prorsus incertum sit, an ille id unquam assumerit. Garassus, qui id affirmat, provocat ad editionem operum Paciani, cui subjunctam esse Epistolam Calvinii contendit hac inscriptione: „ Boygardo Joannes Calidœnius. Sed evolvimus illam Paciani editionem Lutetiæ Parisiorum, ibidem anno MDXXXIX forma ea, quæ quarta dicitur, in lucem editam, in Bibliotheca S. Genovefæ, quæ duo ejus exempla servat, nullamque ibi prorsus Calidœnii Epistolam ad Boygardum, sed potius Boygardi ad pium lectorem deprehendimus. Mirati primo sumus, quî fieri potuerit, ut Epistolam Calidœnii sibi finxerit Garassus, quæ nulla hic reperitur, peneque credidimus, alteram ab eo editionem designari, quæ fortasse tale quid complectatur. Sed cùm nullam aliam præterea extare intelligeremus, ipsam hanc Boygardi Epistolam paulò diligentius considerare cœpimus, in qua tandem invenimus, quod quærebamus. Nempe in ea Calvinus voce *Calidonii* designatur, verbis sequentibus: „ *Sopitas dicere volebam hæreses, non restin-*
ctas: quando eæ ipsæ velut postliminiò ab inferis nostra
 „ *hæc*

„ *hac etate excitatae conspiciuntur, praeceptore Calidonio,*
 „ *qui caput est & causa malorum. . . . quo cuique prom-*
 „ *tum sit, ejusmodi tela depromere, quoties videbitur op-*
 „ *portunum, adversus totius honestatis omnisque Christia-*
 „ *nae disciplinae profligatorem Calidonium & ejus complices.*
 Id cum audiisset alicubi vel legisset Garassus, Calidœnii inde Epistolam ad Boygardum nobis, lepido ac risu digno commento, effinxit. Inprimis autem ridiculum est, quod amicum Calidœnii Boygardum vocat Garassus; cum idem Boygardus illi hæretici notam inurat, lectoresque, ut ab ejus sibi doctrinis solícite caveant, gravissime cohortetur. Ceterum ut dubio caret, Calvinum nomine ficto Calidœnii hîc designari, adeoque ex hoc capite Garassum aliquo modo defendi posse; ita difficile dictum est, unde hauserit Boygardus hanc appellationem; utrum à Calvino sit mutuatus: an ipse aliquam confinxerit. Id certum, non Calidœnium, sed Calidonium hîc eum nominari, quod an errori typographico debeatur, dicere non habeo. Duo Paciani hujus exempla asservari in bibliotheca S. Genovefæ, propterea monendum duximus, quia alterum eorum Lutheri, alterum Calidœnii nomen in Epistola illa Boygardi præ se fert, quæ variatio prorsus simillima ei est, qua de supra diximus in editione Institutionum Calvini, anno 1539 procurata. Partem nempe exemplorum Boygardus in Germania, ubi Lutheri nomen & doctrina florebat, partem in Gallia aliisque provinciis, ubi Calvinus caput attollere cœperat, vendere fortasse constituerat, unde pro ratione diversarum regionum partim Calvini vel Calidœnii, partim Lutheri nomen in sua illa commo-
 nitioe adhibendum putavit.

§. IX. Quod denique ad *Jo. Carvini* appellationem attinet, non multo sane fide dignior hîc videtur Garassius, quàm in præcedenti vidimus. Primo enim, quid respondebit, si dicamus, errore quodam operarum litteram l in r mutatam esse? An Pseudonymi statuendi statim, in quorum nomine scribendo vel unâ litterulâ aberratum fuerit? Sed concedamus, nullum hîc errori locum esse, quando iterata editio eandem scripturam servat; quæ causa est credendi, Joannem Calvinum potius, quàm Jo. aliquem Carvinum, qui revera id nominis gessit, esse autorem epigrammatum Oro Apollini præfixorum? sane Raym. Florimundus (a) itemque Mercklinius in Lindenio renovato (b), aliquem commemorat, qui A. MDLXII floruit; deque sanguine dialogos emisit. Neque tamen inficiari possum, levem mihi videri rationem, qua Calvino hæc epigrammata abjudicat Bælius. Nempe eum anno 1548, qua prima ejus libri editio prodiit, tanta mole negotiorum gravissimorum obsessum fuisse, ut verosimile non sit, epigrammata eum tum latina composuisse. Quasi vero pauculi versus tantum sibi temporis deposcerent, aut Musæ majora canentes ad minora & ludicra animi causa descendere nunquam possent. Ceterum tanto minus id ipsum incredibile videtur, quod verba :

Ætatis teneræ primus vestigia rexti,
Ex te nunc etiam pendeo sollicitus

non

(a) l. c. p. 589. sq.

(b) p. 549.

non magis in alium quemvis, quam Calvinum conveniunt. Familiaritatem summam intercessisse Mercero cum Calvino, testatur hujus ad illum Epistola quæ in Epistolis Calvinii reperitur p. 68. Opp. Tom. Ult. quaque Mercerum hortatur Calvinus, ut ruptis tandem vinculis, Romanæ religioni nuntium mittat, Reformatamque, cui favebat animo, publicè profiteatur. Ad eam similesque alias, si tamen plures eam in sententiam scripsit Calvinus, respicit Epistola Merceri (a), quam nunc primum edimus, quæque adeo digna est, quæ cum hoc loco dissertationis nostræ conferatur.

C A P. V.

§. I. **P**erlustratis jam nominibus fictitiis, quæ publice sibi indidit vel indidisse dicitur Calvinus, ad ea, quæ privatim atque inter familiares adoptavit, pergamus. Huc retulimus primò nomen *Marci Antonii*, autore Schultingio, quem nihil aliud velle loco supra citato, quàm Calvinum scribentem ad amicos, quibus familiariter utebatur, id nominis gessisse, vel inde manifestum fit, quia nihil eo nomine publice exstat, quod tribui Calvino possit. Sed cum tota res testimonio non satis firmo unius hominis, argumentum susceptum omnibus modis ornare cupientis, nitatur, liberque Ederi, ad manum non sit, vix operæ pretium fuerit, si ei rei diutius immoremur. Ad nomen *Luciani* igitur pergamus, quod Calvino Franciscum Hotomannum non
malo

(a) V. infra. c. VI. ep. II.

malo consilio indidisse, Bailletus (*a*) tradit. Qua re quid vir doctus sibi velit, vix satis capio, cum non magis Luciani, quam Caini nomen, de quo Alexander Morus (*b*), bono consilio indi Calvinio potuisse videatur. Præterea, si quod sentio, dicendum est, subvereor, ne Hotomanno hîc tribuerit Bailletus, quod in Franciscum Balduinum rectius conveniebat. Calvinus enim affirmat, (*c*) Balduinum, cùm assumptum Lucanii nomen exprobraret, Luciani subinde appellationem, scommatis causa, admiscuisse. Taceo, Hotomannum potius nomine Calvinii, de quo infra plura, quoque ille se Carolum d'Espeville appellavit, usum, prout id ex Epistola Hotomanni (*d*), quam infra exhibebimus, constabit. Sed quoquomodo res de Luciani nomine habeat, pertinet huc certe Lucanii nomen, quod Calvinus ipse agnoscit, neque adeo male ei tribuit Bailletus, modo ne adderet, quæ lectori fucum facere possent. Affirmat enim, eo ipso tempore, quo scriptis editis impugnavit Calvinum Balduinus, veteris necessitudinis causa ita eum appellasse. Quæ si ita capiantur, ac si Balduinus, ubi decertavit cum Calvinio, ut ei parceret, ficto ei nomine imposito eum esset aggressus, prout capi profectò possunt, utique manifeste falsa sunt. Quis enim liber Balduini contra Calvinum sub Lucanii nomine, scrip-

(*a*) l. c.

(*b*) In Calvinio S. Oratione Genevæ habita pro more Academicæ ac Rectoris munere, in qua vir Ampliss. Hugo Grotius refellitur p. 47. Calvinio Caini nomen imponebatur; Calvinus Lucianus perversissimo anagrammate appellatur.

(*c*) Vid. supra C. III. §. II.

(*d*) V. infr. cap. VI. §. 1. ep. XVI.

scriptus extat? Annon scripta, quibus eum oppugnavit, aperte nomen Calvinii præferunt? Quodque inprimis ad causam hujus *ψευδωνυμίας* attinet, quam in veteris amicitiae respectu quærit Bailletus, quàm vana ea sit, Calvinus ipse satis docet, quando, ut supra jam vidimus, affirmat, Balduinum in crimen traxisse, quod hoc nomine aliquando utendum putarit. Patet hinc, quàm caute fides sit adhibenda compilatoribus, qui lecta sine judicio effundunt, copiarumque potius, quàm selectus gloriam aucupantur, inter quos si Bailletum referam, fortasse ei injuriam nullam fecero. Certe si ad hunc censum minus pertineret, quo pacto in re facili, quam vel mediocri diligentia adhibita accurate cognoscere poterat, aberrare his potuisset?

§. II. Ad nomina *Deperçan* & *Hepperville* pergitur. De priori nihil aliud dicere habeo, nisi testimonia Spondani & Massoni satis gravia videri, ut Calvinum id nominis gessisse, credi possit. Non minus certum est, Calvinum Caroli de Happeville vel Hepperville, aut certe non multum absimile nomen aliquando sibi induisse. Res enim hæc tot tantique ponderis testimoniis nititur, ut nisi omnem rebus Historicis fidem abnegemus, in dubium eam vocare nullo pacto liceat. De tempore tantum, quo id nominis gerere coepit, levis dissensio est Massonum inter & Garassum. Posterior anno demum *cicicl*, prior sub adventum in Italiam ad Renatam, Ducem Ferrariæ, id factum tradit. Qua in re quòd Massono potius, quàm Garasso assentiendum putat Bælius, bonum equidem factum arbitror, sed ratio qua Garassum confutat, admodum infirma est. Existimat e-

enim

nim Bælius, anno CIOICL nullam prorsus causam fuisse Calvino veri nominis occultandi, qua in re profectò vir eruditissimus fallitur. Cùm enim Calvini nomen in Gallia summâ post annum CIOICL æque ac ante invidiâ flagraverit; sane si litteras ille in Galliam ad amicos mitteret, quocunque tempore necesse erat, ut ficto illis nomine subscriberet, ne, si in alienas manus inciderent, periculum amicis crearetur. Sane ita omninò factu opus fuisse, vel inde patet, quod J. Mercerus non contentus fictum nomen assumere Calvinum in litteris ad amicos scribendis, eundem rogat, ut ne Merceri nomine utatur, sed aliud ei substituat, ne id litterarum commercium fraudi apud adversarios esse posset. Litteras Merceri suo loco exhibebimus (a), datas anno CIOICLXIII, longeque adeò post CIOICL, post quem verosimile non putat Bælius, ficto nomine Calvinum esse usum, cùm ex ipsæ litteræ una cum aliis multis supposititium ei *Hespevillei* nomen tribuant.

C A P. VI.

§. I. **I**D enim primum eorum nominum fictitiorum est, quæ forte fortuna, cum in alia omnia inquirerem, ego comperi. *Calvinum* eo designari, litteræ Viri Reverendi, de la Vigne, Gallici verbi divini ministri, manifeste docent, quæ exterius nomen *Despevillei*, interius *J. Calvin* præferunt, ut adeo ea de re dubii nihil superesse possit. Patetque inde, id de-
mum

(a) v. cap. VI. §. I. ep. XI.

num fictum illud nomen esse, quod *Calvinum* sibi indidisse scriptores tradunt, male illud in Happevillei vel Heppevillei nomen transformantes. Epistolas, quibus id nominis illi tribuitur, duodeviginti adhuc non editas damus, quas & eorum, à quibus scriptæ sunt, dignitas, & rerum ad historiam Ecclesiasticam recentiore, quod ad Galliam inprimis spectat, pertinentium utilitas facile lectoribus commendabunt. Litteras *Calvini*, quibus id nominis sibi ipse indidit, nullas codex servabat; aliis igitur indagandum relinquo, an ejus generis ab eo aliquando sint scriptæ.

EPISTOLA I.

STEPHANI PASSII.

S P. Quod tardius nostræ ad te pervenerint literæ. humanissime Vir I. C. id nostræ negligentiae non ascribendum existimes, vel oblivioni amicorum, quam plerumque parvum locorum intervallum generat; sed potius tabellariorum, qui ad vos proficiscentur, penuriæ. Etenim is non sum, cui tam brevi amicorum memoria e pectore excidat, neque adeo piger, qui sæpius ad eos *περὶ πάντων* scribere detrectem: præsertim hoc tempore calamitoso, quod nullum non scribendi argumentum nobis abunde suppeditat. Itaque ubi de nostro itinere te certiores fecero, cætera persequar. Relicta vestra civitate, ac Alpibus superatis, incolumis (Altissimi gratia) tandem Mediola-

*Saxonia Io. Fr.
Jenici.*

num perveni : ubi cum nobis esset renunciatum de optimi Ducis S. captivitate, tanta me animi ægritudo cepit, tantusque mœror, ut vix apud me essem : non quod de Domini nostri (qui ducit ad inferos & reducit) misericordia diffiderem, aut quod illius divinâ providentiâ factum esset, id infectum cuperem. Sed (ut sæpius monuisti) quod impiorum horrendas blasphemias audirem, dicentium : ubi est illorum Deus ? Præterea cùm confiderarem Apri illius rabiem in omnes pios, veritus sum, ne hac victoria elatus, crudelius in eos deinceps sæviret, vineamque Domini tantis sudoribus plantatam atque excultam penitus extirparet. In quo quidem exequendo haud segnem eum fore arbitor, si Dominus permittat, quandoquidem summo odio flagrant adversus quosque, qui libere nomen Domini profitentur. Verùm illum summum regem cœli & terræ sedulo nos orare decet, ut illius furores reprimat, nominisque sui potius habeat rationem, quod tantis contumeliis ab impiis afficitur, quàm nostrorum delictorum : ut de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi in sanctitate & iustitia. Sed redeo unde digressus sum. Mediolano discedens Papiam veni, ubi tum ut quibusdam nostratibus operam darem, tum quoque ut Alciatum audirem, qui eo est revocatus à Cæsare abhinc quatuor mensibus, tres dies egi. Inde navi profectus sum Ferrariam, ubi humanissime a D. Sinapio Medico, & illius uxore exceptus fui, cum quibus (consumptis fere duobus diebus) nobis frequens sermo, tum de verbo Dei, tum de te fuit. Relicta Ferraria pedes Francolinum veni, quo in loco navim Venetias euntem nactus, ascendi. Brevi tempore perductus sum

Vene-

Venetias: ubi duos fere dies egi, antequam tuas litteras ad Antonium Camusium virum piū perferre potuerim, qui haud vulgarem amicitiam nobis exhibuit. Nam simul atque intellexit, unde venirem, sedulo curavit, ut mihi cum aliquot piis esset familiaritas, quibuscum liceret παρρησιάζειν περὶ εὐσεβείας. Quod magnum reputo solatium in his regionibus, in quibus nihil vides aliud, quàm summam impietatem, καὶ κακῶν Ἱλιάδα. Quapropter statui hīc, aut Paduæ aliquo tempore manere, donec receperim literas à meis, ad quos his diebus scripsi. Novi hīc nihil aliud dicitur, quàm summum pontificem fœdus renovasse cum Venetis: quod in causa est cur ipsi in pios acrius sæviant, quàm soliti sunt. Neapoli his diebus maxima orta est seditio inter cives & milites Hispanos præsidarios ob illam Hispanicam inquisitionem, quam introduxerat Vicerex hortatu summi Pontificis. Verùm cives multis argumentis adducti, eam rejecerunt: quippe qui libertati obesse existimarent, deinde quod viderent maximam ad calumniandum fenestram sycophantis apertam esse. Tam acrem ajunt fuisse illam seditionem, ut coactus sit Vicerex in arcem quandam se recipere evitandæ mortis ergo. In hac plurimi milites occisi sunt: qua de causa putant multi Cæsarem in has partes venturum. Si nostri ad vos venerint, eos salutabis meis verbis. Vale in Christo Domino nostro, vir humaniss. Venetiis XVIII. Julii 1547.

Tuus ex animo

STEPHANIUS PASSIUS.

A Monsr. Despeville, Demeurant
auprès du logis de Monsr. Copus,
à Geneve. A Geneve.

EPISTOLA II.

C. JOUVILLÆ I.

S Veracius noster, mihi multo charissime frater, postremis suis ad me litteris copiose scripsit atque explicavit, quàm sis, vir optime, sollicitus de meo reditu, quàmque ex animo labores, ut primo quoque tempore hinc revocer, ne diutius in tam scetido cœno, tanquam lutulentus sus voluter. Tanta fuit semper tua in me benevolentia, toties illam sum expertus, ut me tibi devinctiorem habere neminem possis. Quo fit, ut tuæ tam singulari amicitiae & humanitati ac diligentiae, quam in rebus meis adhibes, me nunquam posse ullo modo respondere intelligam. Unum tamen tibi bona fide adpromittam, quod certò in omni vita præstabo, me tuum sic perpetuo futurum, alium ut quemvis nunquam magis colam, aut cui plus deferam. Id semel satis fuerit ad me semper in officio retinendum. Plura igitur tibi non pollicebor: tantum gratias quàm possum maximas ago pro eo labore, quem meo nomine suscipis, ut meæ tandem libertati & vobis omnino restituar. Facile vides, vir optime, quantum hic animo distrahar, quibus mentis angoribus crucier, quanto mœrore totus hic langueam atque contabescam. Hujus tanti doloris causas non adscribam, ne actum prorsus agam: Et vero tibi non ignotas mihi persuadeo. Sed ex omnibus una præsertim me movit, cum ex fratris mei Veracii litteris intellexi, quo nunc sit ani-

animo mater mea, et quid illa decreverit simulatque illuc rediero. Ejus voluntatem & consilium ex literis, quas ipsa forori meæ scripsit, te novisse scio, hinc fit, ut nunc omnino taceam. Reditum meum, etsi plurimis ac justissimis de causis antea vehementer optarim, hoc tamen tempore vehementius, si fieri possit, desidero: quem ut impetrare tandem aliquando possim, nullum lapidem non movebo, quoad apud illam obtinuero: cui nuper ea de re satis copiose scripsi; ut plane sit saxea, nisi perpellatur, cum propter alia, tum vel maxime propter tuas, & nostri Veracii literas, ad id ipsum consequendum scriptas. Quod si ad eam iterum scripseris, ut te facturum mihi significavit noster Veracius, mihi rem longe gratissimam feceris. Eam enim tuis literis ita excitatum iri spero, nihil ut sit prætermisura, quoad omnino confecerit quod expetimus. Cœterum quod his literis addam, aliud non habeo. Quæ hic gerantur lubens taceo: Prolixior esse nolo ubi nihil est opus. Itaque tibi tuisque precibus me commendatissimum ut habeas, à te vehementer precor. Dominus noster te perpetuo tueatur & tandiu nobis incolumem servet, quandiu pro sua sapientia necessarium suis novit. Noster Mottenfis more suo studiis suis distractus te plurimum salutat. Bene vale, vir optime & mei studiosissime. Patavii ad nonam Kal. April. 1550.

Tuus perpetuo quam devinctissimus

C. JOUVILLÆUS.

Mon Signore, Mon
Signeur, Despeville.

EPISTOLA III.

RENEE DE FRANCE.

Monsr. Despeville. Par Francesco Porto present porteur j'ai receu v^{ost}re Lettre & veu par elle les bonnes admonitions, que me faites, que je recoy & entens toujours très volontiers & vous prie de continuer à vie. Je l'ai chargé vous dire plus particulièrement, & quant à son fait, j'ai bien agreable, qu'il soit où vous êtes pour servir à l'Eglise. Mais il me sera aussi très agreable, si arrestans les affaires de la Religion en ce Roiaume, comme je desire & que lui prie à Dieu, vous le me rendrez, par ce que je trouve lui plusieurs lieux & endroits où il servira à la Gloire du Seigneur à ceux de pardeça; où je desire avec eux, que les bonnes terres soient semées & le retirer encore auprès de moy, où il a été avec si bon témoignage & exemple de sa bonne Doctrine & Vie, que je voy qu'il y pourra encores très grandement servir & à toute ma Maison, & sachant que vous l'oirez & croirez de ce qu'il vous dira de ma part, ferai fin à la presente me remettant à lui après vous avoir prié de l'avoir pour bien recommandé en toutes ses occurrences & ne lui deffailir de v^{ost}re faveur non plus que voudriez faire à moi. Qui prie le Createur Monsr. Despeville, vous maintenir & conserver au service & augmentation de son Regne avec bonne sante.

De Montargis ce xvii jour December 1551.

La bien v^{ost}re,

RENEE DE FRANCE.

Monsr. Despeville.

EPI S-

EPISTOLA IV.

THOMÆ QUERCULI.

S. D. **C**ommendatione tua effectum est (vir clarissime) plus oneris hîc mihi ut sit impositum, quàm vires meæ sustinere valent. Etsi enim nihil fortuito accidisse puto, sed omnia divinâ providentiâ gesta esse, tamen animum meum non potest non magna subire admiratio, quòd vix degustatis Religionis nostræ fundamentis primis, ad hoc munus, & tuo & nostrorum judicio delectus fuerim. Dominus immensâ suâ clementiâ ac bonitate, me Spiritus Sancti gratiis cumulate ornando, hanc ratam & approbatam electionem habere velit. De statu ecclesiæ nostræ si quid cupis cognoscere, ea, quo fortius impiorum eorumque optimatum machinamentis impellitur, potenti Domini Brachio subnixa, in altum eo se magis attollit. Plura brevi cognosces, quum ad vos ex nostris πρεσβύτερος aliquis veniet, ut virum quendam doctissimum secum reducat. Salutant te pii omnes, maxime collegæ mei. Vale, vir clarissime. Dominus te ad multos annos salvum & incolumem ecclesiæ suæ conservare velit.

Lutetiæ *Parisiarum* 12 Julii 1557. Raptim
humanitati tuæ deditissimus,

THOMAS QUERCULUS.

Quid Helvetiorum legati apud regem egerint, nihil dum habemus certi. Germanorum, nondum comparuerunt.

A Monsieur, Monfr. d'Espeville.

EPISTOLA V.

F. MORELLANI.

S. **F**eliciter hîc procedit inchoatum opus summâ Dei clementiâ. Magister equitum antè sex dies rediit ex Belgio pervenitque primum ad Sangermanum Layensem. Occurrerant ei honoris causa duo circiter equitum millia ex aula. Ex quibus Guisiani nulli aut perpauci fuisse comperiuntur. Ingens gratulatio fuit inter Regem & Magistrum equitum. Guisios fratres ita deinde senex salutavit, ut nemo non perspiceret perfunctorie magis illud agi quàm ex animo. Eo ipso die placatus est rex Andelotio, gradumque dignitatis, in quo fuerat, illi restituit: sed non sine foeda mercede idololatriæ, quam postridie ejus diei commisit. Attamen admonitus à Gaspare nostro non causam suam tutatus est, uti dudum, sed mœrens ingenue confessus est, seseque annisurum dixit, ut libere posthac Deum colere posset. Guisii duo natu majores cùm summam rerum tam cito ad magistrum equitum relatum esse viderent, ut animi curas deponerent, ad tempus secesserunt, alter Nantolium, Cardinalis Sandionisium. Cœterum jamdudum e carcere minabatur atrociter ille nobis, nihiloque lenior post reditum effectus est. Sabauda Rex Margaritam Sororem in matrimonium dat, eique paternam ditio- nem, exceptis quibusdam civitatibus atque oppidis, restituit. Nec vanus rumor est, de quo Riverius noster vos admonuerat, ut à gravissimis autoribus accepi. Vienne-
am

am profecturus est ad conventum Ordinum qui illic futurus esse dicitur. Primum ut ab rege gratuletur Imperatori, quod antè illud tempus bellis prohibitus facere non potuerit. Deinde ut eum in participationem fœderis quod cum Philippo pepigit, alliciat. Tercio Religionis causa, non quòd aliquid mutare decreverit, sed ut significet se omnia integra servaturum in generale Concilium. Denique, quoniam ineunte vere, conjunctis cum Philippo armis, Genevam finitimumque agrum adorturus est: ut Germanos doceat se non Religionis causa quæ illic obtineat, bellum illaturum, sed ut Sabaudum in avitam dominationem constituat. Cùm tamen certum sit ad eam indignitatem flabella fuisse, legatum pontificium cum duobus Cardinalibus, qui duos reges misere agunt feruntque; idque ad instaurationem & conservationem sanctæ matris Ecclesiæ Romanæ. Cardinalem Lotaringum suosque rasos ajunt Synodum Provinciam hic in Gallia parturire: Quo verò consilio, difficilis conjectura non est. Longe consultius Condæus, qui penitus sese doctrinæ pietatis tradit. Is Plantanum à nobis obtestationibus extorsit, quo propter negotiorum molem carere vix possumus. Itaque nisi brevi alium nacti erimus, quem in hujus locum sufficiamus, alter quispiam à vobis exorandus erit, qui hujus oneris partem sustinere possit. Ex Megalopoli ad 6. Cal. Januarii 1558. Nos omnes tibi tuisque beneprecamur atque officiosissime salvere jubemus.

Tuus obsequentissimus Filius,

F. MORELLANUS.

A Monsieur, Monsieur Despeville.

E P I-

EPISTOLA VI.

ANONYMI CUIUSDAM.

F. G. à Bosto Normando.

S. **Q**Uum vestras literas attulit uxor, aberam: nec potui alloqui hominem, qui fuit illi dux & comes itineris. Hujus meæ absentiae causam scribere, non videtur alienum, ideo quàm brevissime potero percurram. Deinde tum ea quæ à nobis gesta sunt, ex quo nihil ad vos scripsi, tum quæ nobis contigerunt. Jam intellexisti, optime præceptor, quo modo à fratribus Comdomiensibus & Neracensibus vocatus fuerim ad illos consolandos, & ordinanda multa, quæ in illorum Ecclesiis deerant. Quum per aliquot hebdomadas cum illis fuisssem, & maxime Neraci, ubi tandem non fuit locus privatis congregationibus, sed in publicum prodeundum fuit. Convenimus primum extra muros, deinde crescente numero, deductus sum in majus templum. Advenerat tempus mihi à meis concessum: reverti cupio: Cupiunt me retinere. Insto; audiveram enim nescio quid turbarum inter nostros subortum esse. Illi tandem me reducunt cum literis Consulum & totius Ecclesiæ, quibus rogant, ut ad se ad aliquod tempus revertar. Revertor. Totius urbis consensu excipior. Quotidie in publico templo concionem habeo, diebus dominicis bis, quotidie adstante maxima populi multitudine, tum civium urbis, tum vicinarum. Interea vulgo fertur, quod verum erat, Burdegalenses Senatores (sub quorum dominio sumus) obtinuisse a Rege ut sibi liceat cogere pecunias ex Episcoporum

coporum proventu, ad alendos commissarios (ut vocant) totam suam ditionem peragratos, ut è medio tollant Luteranos. Fama ad Principis rectores pervenit. Sibi timent, ideò ad Regis Navarræ (is enim hîc dominio potitur, sed non summo) procuratorem & urbis hujus consules scribunt, ne quem patiantur hîc, sine Episcopi Condomiensis permissu, concionari; se ægerrime ferre, quod hætenus passi sint nonnullos, nos maxime. D. David literas affert. Timent cives (nam inprimis reverentur Dominum suum Regem Navarræ) consultant. Decernunt ad tempus mihi tacendum esse. David, professus constanter se Christi negotium gesturum, locum occupat. Interea ne otiosus essem, invito fratres multorum opidorum. Dum essem Sanctæ-fidis, advehuntur literæ vestræ, & statim alius fasciculus. Uxor me vocat. Respondeo multos fratres mihi restare visendos, non posse tam cito redire. Dum hæc geruntur, Neraci inter fratres suboritur dissensio, revocor ab illis. Dum jam me accingerem ad iter Burdegalam versus, Fratrum consilio muto sententiam. Scribo ad quendam juvenem, mihi sane facie ignotum, charissimum autem, quod videam illum graviter negotium Christi gerere, qui illic tum agebat. Is Campanus vocatur. Suadeo ut constanter pergat. Dum Neracum rediissem (confirmatis in itinere fratribus) fere omnium mira alacritate exceptus sum, quod jam plus satis percepissent, Davidis nostri doctrinam paulo frigidiorē esse. Privatim in diversis centuriis collectam Ecclesiam solor, polliceorque statim ad eos rediturum. Certum enim jam erat ire Palum. Eo. Quatriduo maneo cum fratribus.

bus. Et quamvis turbatis rebus, tamen quod meus Antagonista abesset, in castello ter concionatus sum, & fero preces publicas ante Principem, Senatum & fratribus profero. In omnibus mihi semper adest meus charissimus frater & collega Henricus. Antequam huc venissem, uxor mea a nebulone quodam Atheo pugione vulnerata fuerat in tibia, quæ cum sit paulo impatientior doloris, languet. Henricus fratrum nomine scribit ad Neracenses, satis dure eos arguens, quod jam trimestre elapsum, a quo השבמ והערב hortari & instare non desino, ut curent sibi dari proprium ministrum, quum messis maxima sit apud eos: neque tamen vel pedem moverunt. Fateor ditiores nihil communicare Ecclesiæ, & pauperiores sumptus maximos fecisse. Nam certiores facti de adventu præsidis & senatorum quorundam Burdegalsium, sæpius Palum miserunt ad principem, ut pacaret feras illas. Mittunt ad Regem nostrum, &c. Nequeo satis dicere, quàm cupiam mihi dari unum aut alterum comitem doctum & fidelem. Profecto arbitror si id fiat, nos superiores evasuros. Sed jam vix audeo interdiu incedere; ut modo referam. Sed ut ad rem redeam, me confero Neracum, (uxore interea id ægre ferente.) Privatim doceo. Triduo post adsunt nostri illi Burdegalsenses. Taceo sæpe & multorum literis & sermone perlatus, nunc 800 nunc 1000 armatos cum illis venire. In portis collocantur custodes. Jubentur neminem armatum introducere. Introducuntur Senatores, a nobilissimis & optimis civibus hospitio suscipiuntur. Cavetur ne quis impius delator ingrediatur. Noctu trecenti viri plus minus urbem

urbem lustrantes custodiunt. Frequentes armati adstant foribus eorum. Regius procurator, vir vere pius, illis semper adest, jubet securos esse, id illorum causa fieri, ne cum tumultu concurrat populus. Habetur concilium inter nos. Statuitur neminem debere comparere, concionem continuare, & si ad templum perducì possint, confessionem fieri totius populi nomine proferendam. David, regius concionator, suggestum conscendit. Tertio demum die frigidissimam confessionem cum monastica (dicam ingenue) oratione profert. Ab illis accersitus, contra piorum opinionem, venit. Interrogatus suo more respondet. Indicunt diem, postera Martini. Vocor. Non compareo. Unus nostrorum consulum, qui infidelis est, jubetur me Burdegalam deducere in carcerem ante tres hebdomadas, alioquin mulctandum mille libris. Sux infidelitatis dat pœnas. Nec me videt, nec si videret, auderet hiscere. Nam alii tres cum bona parte populi à nobis stant. Petunt illi nostri Condominium, ubi miram exercent tyrannidem. Oblitus eram, Davidi interdictas conciones. Negat se concionaturum, ne videatur Regi non obtemperare. Instant boni: edicunt, ni velit provinciam suscipere, ab eis discedat, me palam concionaturum. Concionatur die dominica postrema, sed contra omnium expectationem, populo significat, quoniam a Rege prohibetur, ad tempus abstinendum. Delitescō interea. A concione ad me confluunt boni. Quid sit agendum rogant. Convenimus, oramus ad Dominum, decernimus populum per centurias noctu congregare, donec hostes longius recesserint. Spero totam

tam urbem nobiscum coituram, exceptis paucissimis sceleratis (qui interea rogantur filere.) Habes, charissime pater, quæ hætenus hic gesta sunt. Nunc paucis accipe quæ restant. Regii illi præfecti, ut antea dictum est, quàm durissime tractant fratres Condomienses, qui nescio quo consilio, me quotidie in diversum scribente, & per fideles fratres hortante, noctu episcopalem domum armis & vi aggrediuntur. Ad fenestras cubiculorum, in quibus erant isti, dirigunt bombardas (harquebusas cogor dicere, proprium nomen ignoro) frangunt primam portam. Interea a fideli fratre pacantur. Spes erat, hostes illos metu perculsos mitius cum Christianis acturos. Acrius instant. Minantur toti urbi excidium. Sequenti nocte rursus conveniunt conjurati. Certum totam domum incendio delere. Adest frater à nobis missus. Prolata Dei voce, terret. Ab incepto desinunt. Interea incarcerantur multi. Unus inter cæteros aperte Christum confessus est. Dominus illis omnibus adsit, & suo spiritu dirigat! Periculum est, ne nunquam domum redeant illi Regii præfecti. Dum hæc hîc geruntur, interea charissimus noster Henricus non minus aspera sustinet. Nam ajunt Cardinalem Armagnacum & Episcopum Oleronensem Paulo esse, & illic bellum gerere contra Christum. Dominus Ecclesiam suam undique hostibus infestissimis obsessam defendat & in libertatem vindicet. Si per tabellarium licuisset, non tamdiu apud vos siluissimus, nec filebo in posterum: tum ut admoniti periculorum nostrorum ardentius ad Dominum preces pro nobis fundatis; tum ut vos consulamus de iis omnibus, quæ nobis evenient. Dominus vos diu incolumes

PSEUDONYMIA JO. CALVINI. 49
lumes Ecclesiæ suæ conservet. Amen. Neraci 10
Septemb. 1558.

Nos quæso commendato fratrum precibus.
Excusa stylum rudem & ineptum.

Tuus ex animo in Christo,
F. G. A. Bosco Normando.

Communicavi tuas & Domini fratris nostri Colongii literas fratri nostro Domino Gauchamo, qui quod non satis laudaretur in vestris literis, aut aliquid mali à me de illo scriptum, quod Deus avertat, aut me omnino neglexisse suspicatus est. Fateor quidem illum pro sua virili multum nobis contulisse. Sed non videor mihi detraxisse ejus gloriæ quum scripsi neminem mihi in principio affuisse præter unum. Significabam enim (ut & vos intellexistis) eos a quibus vocatus fueram. Sumus inter nos arctissimo amoris vinculo conjuncti. Tamen si quando inciderit occasio, me si placet excusato. Nam quod non scripsi de illo, quod nullo pacto videretur mea commendatione egere, utpote cujus pietas vobis erat satis nota. Iterum vale in Domino.

A Monsieur,

Monsieur, Maître CHARLES
D'ESPEVILLE.

A TURIN.

D

EPI.

D I A T R I B E D E
E P I S T O L A V I I .

N. G A L L A S I I .

S. **B**revior nunc ero , mi pater , quia postremis literis meis de rerum nostrarum statu abunde scripsi. Tantum significabo me literis tuis 21 Augusti datis anxiam curam liberatum esse. Simul gratias agam pro ea sollicitudine , quam assidue pro nobis geris. Video te negotiorum mole obrui eo tempore eaque ætate , qua maxime te sublevari oporteret. Verum ut ante hac laboribus tuis benedixit Dominus , ita in posterum fructu quem ex iis proferet , te abunde sublevabit. Satis prospere geruntur res nostræ. Quid actum sit cum Alexandro , ex meis & Collegii nostri literis , quæ ad vos scriptæ sunt , intelliges. Quæ tolerabilia sunt , nec omnino adversa verbo Dei , nec sine gravi ecclesiæ damno tolli possunt , semper ferenda esse existimavi , donec melior occasio præberetur. Quid in posterum fiet , & qua ratione tam dissimilia convenient ingenia , & qua patientia vinci poterit imperiosum caput , Dei consilio & providentiæ relinquo. Nihil interea mihi aliud proponam , quam ut strenue fungar officio meo , & qua cœpi via pergam. Deum certe ut meo labori benedicere cœpit , ita mihi non defuturum esse confido. Unum me solatur , quod Alexander puræ est doctrinæ , sectariis infestissimus , vitiaque acriter insectatur. Quod scripsi de Adriano finietur brevi. Consultavimus cum episcopo propter maximum sectariorum numerum ,

PSEUDONYMIA JO. CALVINI. 51

rum, qui huc e Belgio confluxerunt. Non puduit eos liberam hic sedem & stationem libello supplici dato petere. Ea est hominum impudentia & audacia, ut quidvis petere ac quidvis sibi polliceri non dubitent. Sed nunc paulo mitiores factos esse audio, quum rem nobis cordi esse intelligunt. Quid actum fuerit re peracta ad te cumulate scribam. Interea quod de Acontio ac similibus ex Macario nostro petii, fac quæso ut resciscam. Non addam plura, amantissime ac mihi observandissime pater. Ut valetudinem tuam cures, ac quantum fieri poterit te laboribus subleves, etiam atque etiam rogo. Quum vero ad me mittendæ sunt literæ ne ipse scribendi molestiam suscipias. Satis enim erit si aut subsignes, aut alii cuipiam hoc negotii mandaveris. Priorum literarum tuarum nullam potui mentionem facere in iis, quas a me acceperas, cum rescriberes: quia 30 demum Julii mihi redditæ sunt. Sed iis postea respondi. Dominus te incolumem diutissime servet ecclesiæ suæ, & collegas omnes, quos salvere cupio. Bezæ nostri iter ac militiam Dominus bene fortunet, salvumque ipsum nobis reddat.

Londini 13 Septemb. 1560.

Tui observantiss.

N. GALLASIUS.

D. Comes a Maura, qui hic obses est, te peramanter salutat. Is non solum benigne me excepit in domum suam, sed obnixis precibus me secum ad aliquod

tempus habitare cogit. Id non sine aliquo ejus fructu futurum spero. Sed vide ut mihi providet Dominus. Nam quamvis nuper aliquod mihi a nostris stipendium, exiguum sane pro regione, constitutum sit, tamen eo diu mihi carendum erit, ut satisfaciam creditoribus. Ac nisi me hic aleret, aut esuriendum, aut versura facienda esset.

A Monsieur,

Monsieur D'ESPEVILLE.

EPISTOLA VIII.

Ejusdem GALLASI.

S. **S**Cripseram ad Macarium nostrum paulo ante ejus obitum ut inquireret ex D. Marchione & senioribus ecclesiæ Italicæ, quisnam esset Tridentinus quidam nomine Acontius, qui se inter ipsos aliquandiu degisse dicit. Quod enim novarum opinionum fautorem se præbeat, veritus sum ne ex eorum numero esset, qui illic Ecclesiam Italicam turbarunt. Et sane mihi non parum adfuit Dominus, quod id suspicans ipsum non protinus in cœtum nostrum admittendum duxerim. Nihil rescripsit Macarius, nec scivi an ei literæ meæ redditæ fuissent. Verum Acontius ipse satis postea sese suo indicio prodidit. Ad-dixit enim se palam causæ Hadriani Hamstedii, in qua, veluti patronus, subtilior & acutior cæteris videri voluit. Vanis enim & Sophisticis argumentis
tueri

tueri conatus est quod Hadrianus temere & fere nullo prætextu asserebat. Quum detegerentur fallaciæ, atque etiam convincerentur, sibi injuriam fieri dicebat, quod Sophista vocaretur, ac se scriptis probaturum ea, quæ tunc negata fuerant, minatus est. Scriptum protulit, mihiq̃ exhibuit, ut me scilicet respondendo occuparet. Ego vero quòd nihil aliud fere quàm quod in disputatione nostra agitatum fuerat, contineret, additis tantum vanis coloribus & mendaciis, ipsum contempsi. Id gravius hominem perculit. Nam ex eorum genere est, qui verba sua pro oraculis haberi volunt & quamvis aberrent vehementer, tamen ab erroribus inanem gloriam captant, quasi fuerint cæteris oculatiores, & abstrusa quædam arcana indagant. Ut finem faciam, mihi videtur multa sub literarum & methodi quam profitetur fūco monstrare. Quamobrem abs te summopere peto, mi pater, ut quod boni illi viri de ipso norunt, ad me scribendum cures, ut iis, quibus non satis notus est, melius innotescat, aut saltem eos minus fallat. Quamvis enim se nonnullis prodiderit, multos tamen adhuc eludit vano prætextu, apud quos me etiam traducit, atque jactat se de re tota ad D. Marchionem scripsisse, ut per eum quod istic ab ipso actum sit, intelligatis. An ita sit, ego certior fieri cupio. Sed plura alias. Withingamo concionandi libertas reddita est. Is nunc in Galliam proficiscitur cum comite Betfordiæ, atque illinc ad vos, ut existimo, literas dabit. Uberiores abhinc triduo literas ad vos dedi, quæ an vobis redditæ sint atque etiam priores quas scripsi mense Decembri, fac quæto ut intelligere possim. Bene vale, fratresque omnes

& amicos meo nomine salvere jube. Londini 25
Januar. 1561.

Tui observantiss.

GALLASIUS.

A Monsieur, Monfr. ESPEVILLE.

EPISTOLA IX.

Ejusdem GALLASII.

S. **S**Tatueram, Aureliam progredi quo me tum a-
micorum consilia, tum etiam publicæ & pri-
vatæ rationes invitabant. Sed aliter D. Amiralio vi-
sum est, qui me iter reflectere & Nemausum profi-
cisci cupit. Quibus rationibus moveatur, quia se ad
vos perscripturum dixit, nunc supersedeo. Ego,
tametsi hoc durum & laboriosum sit, tamen, ne
me ipsum quærere videar, multum refragari nolo.
Quid moliantur adversarii, & quis status rerum sit, ex
D. Amiralii literis plenius intelligetis. Item, quid
adversariorum nomine scripserit Balduinus; cujus fu-
riosam invektivam transcribendam curavi, ut ad Be-
zam nostrum mitteretur. Responso enim opus est,
quo compescatur impuri canis latratus, & adversa-
riorum rabies sedetur. Jam excusa habet exemplaria
in manibus, quæ Antverpiæ typis mandavit. Præ-
texuit tamen Francofurthi nomen, sed falso. Nec
dubito, quin ea ipsa de causa illuc se contulerit, id-
que ageret cum ipsum in Brabantia esse intelligeremus.
Ut se multum torqueant, nihil effecturos spero. Resi-
stet Dominus superbis, ac perdet impios apostatas.
Valde

*Epistola Beza ad Galassium
1561. nomine Lutetia
4. Martii. 1562. scriptam
in ms. dat. Biblioth. Belgic.
Tom. II. p. 308 ff.*

Valde me anxio os illud impudens dum scriptum ejus legerem, sed multo magis dum in linguam nostram verterem: quod me facere jussit D. Amir. ut melius intelligere posset. Plura alias. Nunc enim vix quidquam addere me finit catarrhus, qui oculum mihi dextrum & malam biduo jam graviter infestat. Bene vale mi pater. Dominus angores & animi & corporis tui sublevare velit. Dominum Bezam cui hæ communes erunt, ceterosque fratres salvere cupio.

Castalioni 17 Septemb. 1563.

Tui observantissimus,

N. GALLASIUS.

A Monsieur, Monsr. DESPEVILLE.

EPISTOLA X.

Ejusdem GALLASII.

S. **C**onsilium tuum mihi tanti fuit, mi pater, ut ipsum longe prætulerim meo, quod suspensum tenueram, donec Amiralii sententiam audivi, qui me jam ante adventum meum Nemausensibus concesserat. Quod si mihi constitutum omnino fuisset ad ipsos proficisci, nihil opus erat tantum itineris facere, ut postea regrederer. Potuissem enim minore molestia responsum D. Amiralii, quod paratum erat, alicubi expectare. Et cum me Lugduni offendit, Veracus, redditis Nemausensium literis quibus acrius urgebar,

gebar, admodum institit, ut subsisterem Lugduni, donec Amiralius per literas respondisset. Nec dissimulavit se vehementer dolere, quod ejus consilio parere nollem; fortasse prospiciens animo aut dubitans quid eventurum esset. Cum verò accessi ad D. Amiralium, facile assensi ejus sententiæ, tum quia prius nutabam, tum etiam quod minime consentaneum videretur ei resistere, ad cujus me voluntatem retulissem. Id quod ei vehementer gratum esse perspexi. Postea cum res differretur, & sollicitarent Aureliani, & rebus expensis mecum omnia meditatus communicarem cum nonnullis, effeci ut per bonos viros intelligeret D. Am. quid maxime cuperem atque in animo haberem. Atque tunc nuntio allato de profectioe D. Vireti in Provinciam Occitanam ipse sententiam mutavit. Sed hæc rebus peractis supervacanea sunt. Jam enim a me scripta arbitror. Quod si repeto, ne me familiariter tecum ut soleo, de eadem re sæpius loquentem & rationem facti mei reddentem moleste feras. Huc autem specto ut intelligas me nunquam pœnituisse consilii tui: aut potius ut fatear me istuc consilio & voluntate Dei adductum esse, ubi me non inutilem fore spero. De statu ecclesiæ nostræ scripsi antehac. Is est nostrorum numerus ut quoniam plura aut capaciora loca negantur, nova ædificia in iis locis, ubi convenire solemus, extruere cogamur. Nobis postulantibus concessum est a senatu regio, ne ullæ publicæ supplicationes fiant: & vetitæ sunt sub nomine divorum *συμφρατρίαι*. Superiore hebdomada Helvetii qui hîc in præsidiis erant revocati abierunt, eosque ajunt properare Caletum. Evertuntur interea muri & propugnacula, maximo non
tantum

tantum nostrorum sed omnium civium dolore. Et quod per aliquot dies intermissum fuisse scripseram, sequenti die redintegratum est. Senferunt enim auctores everfionis nostros, qui tantam ruinam impedire poterant, in aulam adventare. Nos hodie hominibus admodum invisi & odiosi sumus, sed eo magis speramus nos Deo gratos fore. Vicefima hujus mensis ingressus est Lutetiam Amir. contra omnium expectationem maximo equitum comitatu. Nongentorum perhibent literæ ad me scriptæ, sed multo plures addit rumor. Longam ingrederer narrationem, si recensere vellem technas, quibus vafri homines ipsum a regis congressu summovere & rejicere conati sunt. Nihil tentatum non est, ut averti metu aut deterreri posset. Ita verò loquutus est & regi & reginæ ut ejus animi magnitudo & constantia, atque etiam pietas omnibus perspecta fuerit. Hinc gravius perculsi adversarii vias omnes tentarunt, quibus, dilato in certum locum colloquio, hominem eluderent. Rex enim, qui nunc Meloduni, nunc Fontbl. nunc Sammori expectabatur a suis, subdole Lutetiam cum paucis ductus est, quo nunquam Amir. venturum esse exstimabant. Eo tamen ex fratrum & avunculi atque etiam principis & aliorum consilio statim accessit. A quibus postea in regiam deductus est, ubi etiamnum freudentibus adversariis moratur. Parisienses sibi metuentes conquesti sunt de magno nobilium comitatu, qui Amiralium sequuti erant. Rex ex connestabilis consilio nihil metuendum esse respondit. Publice tamen edictum est, ut omnes, quibus in aula aut in curia nihil esset negotii, urbe excederent. Itaque metuitur seditio. Varia inter præfides

curiæ & Guisianos consilia agitantur. Nec dubium est Cardinalem quamvis absentem multa movere. Hispanus quoque in nostros quidvis per legatum suum atque per literas molitur. Sed consilia gentium dissipabit Dominus. Hæc sunt, quæ amicorum literis ac certissimis nuntiis accepi. Quod meliore valetudine frueris, gaudeo, nobisque & nostris gratulor. Utinam integram ac firmam recuperare possis. Ego Castilioni, ut in toto itinere, admodum vexatus fui catarrho. Ex quo hîc sum, melius habui, & indies firmior reddi mihi videor. Lucido cœlo & miti hyeme sentio me non parum sublevari. Bene vale, amantiss. & observandissime pater. Aureliæ 3 Calend. Decemb.

Tui observantiss.

N. GALLASIUS.

A Monsieur, Monsieur DESPEVILLE.

EPISTOLA XI.

JOANNIS MERCERI.

R Escripsi ad te novissime, observande mihi in primis frater, ac fusius totam instituti consilii-que mei rationem exposui. Quæ res in causa erit, ut nunc brevior sim. Ac equidem denuo te meis literis non eram interpellaturus, nisi is cui has dedi literas, vir mihi amicissimus & conterraneus institisset se absque meis ad te literis prorsus non discessurum. Est & ipse, opinor, tibi notissimus, qui istic egerit
toto

toto fere harum tempestatum tempore. Nec dubito,
 quin ubi eum audieris, meum consilium sis probatu-
 rus: Interfuit ille novis repetitæ professionis nostræ
 initiis. Is testis erit oculatus, quanta auditorum fre-
 quentia huic linguæ operam navare cupiat, quam
 duce destitui, meâ illis operâ denegatâ, impium pene
 dixerim, fuerit. Excudendos novos libros Hebrai-
 cos paro, quos illis prælegam; inter alios libellum
 Ruth cum Masora & commentario Kimchi ante hac
 non mandato typis. Est, ut video, messis amplissi-
 ma, ac magnos etiam viros non ita paucos audio vel-
 le serio hæc studia capeßere, quæ incredibili religio-
 nis detrimento vident ante neglecta fuisse. Turbæ
 hîc regis adventu magna ex parte sopitæ sunt. Faxit
 Deus Opt. Max. ne rursus posthac excitentur. Im-
 petravimus & his diebus dum hîc aula est, partem a-
 liquam etsi perexiguam debitorum nobis stipendio-
 rum, signum aliquod favoris literarum, præsertim in
 tanta nummorum penuria, & æris alieni, cujus no-
 mine a quo non rex noster interpellatur? tanta ma-
 gnitudine. Invisi D. Gaucherium principis Navar-
 ræ præceptorem, qui mecum benignissime tuas & D.
 Bezæ literas communicavit, ac ego vicissim cum il-
 lo, quæ tu ad me scripseras. Nec verò mihi autor
 fuit, ut hinc abirem. Itaque te qua es humanitate
 boni consulturum confido & spero quicquid est hu-
 jusce rei offeret alias forsân Dominus occasionem ali-
 quam vos invisendi. Quam sane etiam atque etiam
 citra turbam tamen qualis anno superiore fuit, mihi
 offerri pervelim, vel hoc nomine, quod mea tibi fi-
 des usque adeo suspecta est, quam omnibus mo-
 dis liberare cupiam, si possim commode. Bene va-
 le,

le, vir clariss. & plurimum colende frater. Lutetiæ;
19 Oct. anno salutis 1563.

Tuus J. M.

JO. MERCERUS.

Admonitum te velim, si quando me tuis literis dignaberis, satius deinceps fore, ne Merceri post-hac nomine, sed Ferrati, quod domus nostræ apud meos cognomen est, dones: quia apud adversarios invidiosum forsan aliquando esse possit. Interim soliti mei nominis eum qui literas perfert admonebis extrinsecus.

A Monsieur, Monsieur d'ESPEVILLE.

EPISTOLA XII.

Ejusdem J. MERCERI.

SCiebam equidem vix vel potius non satisfacturam tibi excusationem meam: ut qui immodico sed inprimis laudando publicorum commodorum desiderio ductus, hac in parte (quod cum bona tua venia dicam vir eximie) vix tibi temperes. Ac ego sane non inficior majorem forsan ex meis laboribus isthic redundaturam utilitatem, ut ea in re tecum mihi conveniat. Verum non statim eo nomine putarim defendendam eam, quæ hîc mihi delegata est, provinciam, si modo citra rei divinæ jacturam & detrimentum administrari possit. Alioqui passim Episcopis concedas
&

& evangelii præconibus, ut suis se ecclesiis abdicent, ubi emolumentum uberius alibi spes occurrit. Nunc procul dubio meam conditionem honeste relinquere non possum, nisi quid novi emergat (quod Deus avertat) quod nos hinc abigat. Accedunt familiæ impedimenta, longitudo itineris, & æris quod nobis Rex debet magnitudo, cujus dissolvendi sese in posterum spes aliqua ostendat. Quanquam hoc postremum pili profecto fecerim, si nos patriæ calamitas huc adigat: quemadmodum & anno superiore quicquid erat mearum fortunarum jam pro derelicto habebam, novas sedes, si Dominus pateretur, cogitans. Itaque cum in præsentia multam hinc migrandi occasionem invenirem, post binas ad te rescriptas literas cœpi in animum inducere, quem tandem huic oneri parem reperiam, atque ante triduum ea de re multos ultro citroque cum D. Capello sermones contuli, in medium allatis omnibus, qui hodierno die possent hoc tantum munus capeffere. Mihi cum multum diuque cogitasset & varie cum illo deliberasset de illis quos proponebamus hinc inde, unus tandem occurrit, quem si velit, putem expectationi responsurum, pietate juxta & doctrina insignis, Matthæus Beroaldus, Vatabli nepos, qui nunc Aureliæ Professore agit Linguae Hebraicæ: quem ego ante hos tumultus D. Bezæ designaram, cum nunciaretur D. Cevalerius istinc discessurus, atque adeo jam conditione arrepta istuc commigravi. Paratus erat, nisi per quosdam repente ab instituto avocatus fuisset. Juvenis est, natus tolerare labores, quali ad duplex illud onus opus fuerit. Hunc interpellandum censeo, sed non meo nomine: quia eum antehac de eadem re sollicitaram. Non desunt,

sunt , per quos hoc commode fieri possit. Quin & Aurelianam Ecclesiam facile hoc auctoritati tuæ concessuram puto , si modo is adduci queat. Nam de subrogando ei non admodum laboraverimus. Instat hîc mihi Querculus non alioqui indoctus , ut in locum aliquem intrudatur. Credo te meis novissimis literis certiores factum , voluisse Spinam , cui tota res est commissa , me in scholam illam trilinguam pertrahere , quam noster princeps erigit. Ubi mihi quadringentæ pendantur libræ præter ædeis & alia comoda non pauca : sed me omnino statuisse , quamdiu res patientur , stationem meam tueri , atque hanc quam nactus sum spartam ornare : quod utinam felix ac faustum sit. Novit Dominus , quo id animo faciam , & antehac fecerim : nec non mihi testes erunt quamplurimi , quàm semper studiosus fuerim patriæ , ubi vel tantillum spei supererat. Boni ergo consule , quod Vicarium , ut efflagitas , nominem , mihi in cæteris pene parem , laboris tolerantia & corporis habitudine ac sensuum integritate longe superiorem. Aliud si possim præstare , multo sane libentius præstabo ac diligentius majorique contentione quàm à me postulatur. Nunc hanc veniam da tuo Mercero , & me patriæ relinquito tantisper , dum hîc agere licet. Dominus nostra dirigat consilia , studia & conatus fortunet , & te , vir inprimis observande , diu suæ Ecclesiæ servet incolumem. Lutetiæ pen. Octobris , anno 1563.

Tuus J. M.

A Monsieur, Monsieur d'ESPEVILLE.

E P I-

EPISTOLA XIII.

DE LA VIGNE.

Domino Jo. Cal. S. P. in Christo Jesu.

QUi ad aliquem scribunt, cum quo eis nulla intercessit consuetudo, solent initio rationem cur scribant exponere, ne ex abrupto, aut nulla occasione scripsisse videantur. Sed cum Domini nostri Jesu Christi vinculo (quo nullum aliud firmitus) tecum copulati & colligati simus, verendum non fuit ad te sine præfatione scribere, tum quod etiam ad nos primum scripsisses. Nobis igitur allatæ sunt literæ tuæ, quæ nobis & nostro gregi, in tanta rerum calamitate, ac pene desperatione, plurimum solatii attulerunt. Nam cum undique nostrorum inimicorum insidiis cingeremur, eorundem edictis pene obrueremur, & velut classico quodam ad bellum vocaremur, nobis magnos animos dedit, quod nos tibi & tuis curæ esse intelleximus. Nihil est enim in afflictione quod magis recreet, magisque nos confirmet, quàm cum videmus nostram calamitatem ab aliis iniquo animo ferri, nobis manum porrigi, aliquid literis allevationis adferri, & precibus Christianorum juvari. Et fane nos onere levare videmur, cum quandam oneris nostri partem nostri fratres sustinent. Nostrorum quidem inimicorum impetus sunt crebri & acres, multorum odiis premimur, sed cum multis nostram salutem commendatam videmus, tunc nobis consuli a Domino intelligimus

ligimus, cui id totum acceptum referimus. Verum quidem est, etsi omnes a Domino desciscerent, nos tamen in officio manere oportere, sed cum nostrarum partium multos esse sciamus, illud nescimus quo modo acriores stimulos addit. Id verò totum à nobis dictum existimari volumus, ut intelligeres, ingentes & immortales gratias nos tibi agere, quod sollicito animo præsto tuis literis nobis fuisti, & ut te, satis tamen incitatum, ad pergendum incitarem, cum per otium licuerit. Non enim nos latet quàm te sollicitum habeat cogitatio tum officii tui, tum etiam aliorum. Dominus noster sua in (te) dona semper augeat, & te nobis totique reipublicæ Christianæ diu incolumem fervet. De nostræ ecclesiæ statu breviter sic habeto: Regis Henrici edicto atrocissimo conturbati publicas conciones paululum interrupimus, ne nostros magistratus, qui nos antea tulerant, irritarem, ne omnium in nos iram & odium concitarem, interim tamen aliquid agentes ab oculis nostrorum civium remoti. Sed cum paululum rem refrixisset, nostros magistratus nihil obesse, & animos nostrorum inimicorum morte regis fractos esse olfecimus, in publicum rursus prodiimus, idque sine ullo tumultu. Induciarum quidem illarum tempus breve fuit, cum, ecce, Neustriæ præfectus tanquam lupo vespertinus armata manu nostram urbem nos opprimendi & perdendi animo ingreditur. Sed nostri magistratus, ad quos etiam res pertinebat (quod nos antea æquo animo tulissent) donis & honoribus (quibus ille pascitur) ita ejus impetum retuderunt, & ejus animum mollierunt, ut nulla nostrorum clade discesserit. Putabat ille se cives nostros armatos contra

se

se reperturum, sed cum eos pacatos & regi audientes reperit, eos in cœlum laudibus extulit. Is enim disseminabatur de nobis rumor (idque ab inimicis) nos rebelles esse, contra regem congredi velle, nos magistratus peculiares creare, & multa alia, quæ nunc non est dicendi locus. Hæ calumniæ versantur in illorum ore, hæc crebris usurpantur & jactantur sermonibus, hi rumores de nobis passim sparguntur, à quibus tamen tantum abfuimus, ut ille præfectus nos inique accusari dixerit. Nunc Dei beneficio tanto fruimur, ut nulla procella, nullus ventus nos de officio deturbet. Nullus est locus in tota Gallia, in quo major sit libertas, minor tamen afflictio. Itaque cùm ea Domini in nos beneficia, animo recolimus, ea miramur & obstupescimus. Interim tamen nos munimus, ut cum tempestas aliqua orta fuerit, orietur autem brevi, prudentiores & cordatiores simus. Nos certe tanquam ex aliqua specula gravem tempestatem futuram prospicimus, mundusque prope omnis nobis minatur. Nos tuis precibus commendamus. Nostri omnes te salutant in Christo Jesu. De domesticis inimicis, quos habemus, Dominus a Sagitta verba tibi faciet. Gratia & pax Domini nostri tecum & cum tuis omnibus. Vale.

*Votre tres humble frere & serviteur de la
Vigne au nom de tous.*

A Monsieur,

Monsieur d'ESPEVILLE.

E

EPI.

EPISTOLA XIV.

VILLIERI.

S. D. **D**E Roberti Stephani negotio nihil attinebat te ad me scribere, observandissime mihi Pater. Quamvis enim antea nullus mihi in illius familiaritatem patuerit aditus; omnia tamen officia ab iis suo jure potest exigere, qui sectantur linguarum optimarumque artium studia, quibusve Christiana cara est religio. Sed hoc quis neget, quod salvo viri boni officio omitti non potest? Est enim non dicam viri boni si præstes, sed improbi si recuses errantem in viam reducere. Multum tamen illius pudori debeo, quo factum est, ut suavissimas expectatissimasque literas ad me dares. Quis sit status adolescentis, quidve sperari possit, scripsi ad patrem, tu ex eo cognosces. Noster non is est quem volumus & cupimus (cui enim inter tot obices, ubi in tanta suspicione multa multos celanda sunt, & patemus ad prædam quæstumque etiam eorum, qui religionem jactant, successerunt ex voto omnia) est tamen quod agam Deo meo gratias, qui jacturam magna liberalitate & ampliori quàm sperare auderem, compensavit, & nos ex magna jactatione in certam nec ita (ut spero) longinquam spem revocavit. Quo verò in locores christianæ sint, tu ex aliis satis: quid nos moliamur, cognosces ex iis literis, quarum exemplar ad te misi. Nostrum si tibi consilium probatur, juva nos mi pater, cum tuis ad Deum precibus, tum ea qua plurimum vales apud Ecclesiam Dei auctoritate: instrue

strue tuos in Christo liberos, hoc est, tua ipsius viscera consilio. Nec enim nobis in aggrediundo perficiendoque negotio voluntas animusque deerit. Hoc si ex Deo profectum ad Dei gloriam Ecclesiæque salutem, dignitatem, splendoremque pertinet, inspiret benedictionem cœptis rebus Dominus, conferat vires animique robur tantis conatibus necessarium. Sed tamen certi quicquam necdum constitutum habemus. Communicavi consilium cum gravibus aliquot bonisque viris. Itaque ardent desiderio conficiendæ rei, quibus ut probavi facile, eundem eventum de cæteris mihi polliceor, ut nec studia hominum, nec facultates putem defuturas. Expecto e Picardia similem nobilium multorum consensum. Nam qui incerta in re certissimum non recusarent periculum, non puto citra ullum periculum certissimos fructus recusaturos. Nam hæc ad eos scripta est. Quicquid sit, hoc te scire volui, ut ni tibi probetur consilium, tua nos retineas auctoritate; si probes, addas currentibus stimulos. Itaque literas tuas expectamus brevi, quibus si ita videtur ii designentur, quos tantis laboribus tantæque rei pares esse iudices, vel potius ab iis, quos in eam rem miseris. Firmo enim corpore præsentique animo opus est, addo & multam in aulis principum consuetudinem. Nos duos habemus, quos onus hoc mandatumque sustinere posse confidimus, Andegavensem quendam nobilem, ornatissimum virum magnaue pietate *δουξ*. Verum procul is hinc abest, sed tamen erit evocandus. Nec enim puto tantæ de se existimationi defuturum. Alter est D. de *σερχελ* is qui fuit apud nos anno superiori totis Pentecostes diebus. Hunc dico vexilliferum ducis illius. Novit Villetius

noſter hominem. Sed vereor, ut vix ei perſuaderi poſſit, atque longinquam, duram, duro in tempore peregrinationem ſuſcipiat, præſertim haud ita pridem recuperata uxore, eaque non ſatis conſtanti. Verum tuæ literæ confirmabunt hominem, ut pluris Dei gloriam Eccleſiæque ſalutem faciat, quàm uxorium amorem, cum ſine illis hîc ne felix quidem eſſe poſſit. Uberrimos copioſiſſimoſque fructus ex hac ſperamus peregrinatione: obſtructum iri os impium Cardinalis iſtius, cæterorumque aſſeclarum, qui alienant a nobis principum hominumque animos, quod nos dicant demolitos Eccleſiam: itaque jacere in ruinis & ruderibus Eccleſiæ, ſibi quemque religionem fingere, tot pene hæreſes ſectasque eſſe, quot ſumus homines. Deinde regem neceſſe eſt in hanc cogitationem deſcendere, ſe fruſtra huic potentiæ repugnare, quæ totum orbem chriſtianum pervaserit, & occuparit jam totum fere ipſius regnum, & tantos principes irritare tamque potentes nationes periculolum eſſe, quas, ſolus de Imperatore metus adjungat modo ſibi que conciliet. Deinde non deſpero jactum iri fundamentum fœderis inter Principes Chriſtianos, qui tametſi mente & voluntate conjuncti ſunt, quia tamen ſuis quiſque rebus proſpicit, nec fit communis fœderis à quoquam initium, diſtracti pene ſunt inter ſe & ſeparati. Sed quod me valde recreat, probabimus omnibus, unicum eſſe locum Eccleſiæ Dei etiam magnis locorum intervallis diſſitæ, inſtrui nos una doctrina, quemadmodum una veritas eſt, quæ res conciliabulum Romanenſe valde terrebit, qui nos dum ſinguli profiteamur religionem, deſpiciunt: ubi idem ſentire omnes intelligent, & quibuſcum res ſibi ſit, ad alias artes con-

confugere necesse fuerit. Hic etiam consensus turbulentorum hominum ambitionem compescet, qui novas subinde hæreses moliuntur: tuebiturque (ut spero de Dei bonitate) multa secula integram sanamque doctrinam Evangelii. Præterea non parvi refert convenire in unum concilium Christianos doctores, & disciplinam in Ecclesia aliquam constituere, morum doctrinæque conservatricem. Atque utinam quemadmodum unum corpus sumus in Christo Jesu, unis ceremoniis quasi unico amictu sed pretioso vestiamur, in re præsertim sacramentaria. Postremo quod negligendum non est, insensus Genevæ ea potissimum de causa princeps noster est, quod existimet sentinam & cloacam esse hæresium omnium, nec minæ ignotæ vobis sunt. Qui si viderit consensionem doctrinæ; & conspiracyem tot bellicosarum gentium in ea defendenda, formidabit. Habes, mi pater, quæ mihi videtur Dominus Deus noster polliceri nobis: tu singula pro tua prudentia perpendes & qua ratione attentandum quodque erit, edocebis amplissime, figillatim de Geneva, num velis commendari principibus, ut adversus minas adversariorum universa Dei armatura utamur, ut propugnacula urbis non septis alpium, sed finibus orbis contineantur. Sed celeritatem res desiderat, dum res incertæ regem non nihil coërcent ne desæviat in nos effundatque quæ se non continet iracundiam, & maria navigantur. Nam si eos quibus id muneris mandatum sit, frigora occuparint in Dania & mare (quod solet) congeletur, illic erit hyems transfigenda. Interim utemur ad Principes Germanos, qui sunt in Treviris, gratia & commendatione juniorum principum, qui sunt Parisiis,

dum tuæ literæ veniunt : & si mihi creditur , interim excurreretur in castra ab iis quibus commissum id fuerit , ut si fieri possit (quod posse puto) enavigetur in Daniam ex Anglia ad nonas Novembris. Festinato opus est. Bene vale in Domino , observande pater. Salutabis omnes nostros , sed D. Farellum , Viretum , Saliumque plurimum & officiosissime , itemque Plessiacum nostrum.

Tuus CL. VILLIERIUS.

Scio mollienda esse in ea confessione (quam probari volumus omnibus Christianis) quæ pertinent ad facultates humanas & ad sacramentum *εὐχαριστίας*. Nos nobis non deerimus & spero æquos fore Principes Germanos , quorum maxime negotium agitur. Vale.

A Monsieur, Monsr. d'ESPEVILLE.

A. VILLEFRANCHE.

EPISTOLA XV.

CHALLOVAT.

*M*onsieur , pource que je fais mon compte de vous voir bien-tôt ou pour le moins vous aprocher de bien pres , je ne vous ferai long discours. Seulement je vous advertiray , que les choses vont de bien en mieux , & de mieux en très bien , graces à Dieu , lequel nous offre un moyen d'intenter nôtre action , sans comparaison meilleur , & plus

plus conforme à nos intentions, que ce lui que nous avions resolu. Toutefois la conclusion ne s'en peut prendre que dedans Mardy prochain. Voilà pourquoy il fault, que toute la production, qui s'aprestoit par de la, demeure en surseance sans rien s'avancer jusques aux nouvelles, que j'envoyeray ou porteray au plus viste, qu'il me sera possible, sachant bien que le tarder n'y vault rien, qu'à tout gaster. Quant aux frais avancez ils passeront, & s'il est question de fraix, pour renvoyer les témoins, qui se seront mis en chemin, il le faudra faire (mais on desire qu'on retienne le moins qu'on pourra par de la, & qu'en toute diligence le surplus soit envoyé ici, suivant ce que par ci devant j'en ai mandé. Ceste retardation pourra fascher quelques uns des plus hastifs) mais je ne doute nullement, que n'en approuverez les raisons avec singulier contentement. Les Damoiselles se recommandent bien fort à vous, comme ils m'ont chargé par exprés de vous escrire. Je n'ecris point à celle, que je vous recommande toujours, pour ceque bien-tôt, j'espere la voir. Cependant, je me recommande toujours à vous & à tous vos amis, priant nôtre Seigneur, qu'il vous doint sa grace de plus en plus.

De Racney ce 25 Aoust.

Le tout vôtre entierement,

CHALLOVAY.

A Monsr. d'ESPEVILLE,

La part ou il fera.

EPISTOLA XVI.

F. HOTOMANNI.

S. **E**Quidem quid ad te scribam, nihil habeo: nisi quod precibus me tuis perpetuo commendo quàm possum cupidissime studiosissimeque. Nuper ad te literas, una cum præfatione quam expecto. Nisi tibi, amantissime Domine, molestum est, iterum te oro, eam ne gravere emendatam ad me quàm primum remittere. Cum eris otii nactus plus paulò, tabellarius tibi narrabit, quàm utiles essent tuæ ad me literæ: quibus pseudo-Nicodemorum sapientes excusationes aperte & nominatim (nihil est enim quod mea causa vereare) eluderes. Sed de hoc aliisque omnibus pro tua singulari prudentia, mi pater, ut statues, ita mihi videbitur. Dominus te spiritu suo gubernare pergat, & ecclesiæ suæ incolumem quàm diutissime conservare. Vale.
17 Jun. Lugduni.

Tuus ex animo

F. HOTOMANUS.

A Monseigneur, Monfr. d'ESPEVILLE.

La part ou il sera.

EPISTOLA XVII.

JOANNIS ~~St. Epinae.~~
Epinae.

Jamdudum id habebam in animo, amantissime frater, ut aliquam tecum familiaritatem inirem, cumque summa diligentia rationem quærerem, qua id commode fieret, ut diuturni desiderii mei expectatio expleretur, à multis de te percontabar, qui magno consensu summa cum tua laude magnaue erga te suæ benevolentiae significatione eas præclaras virtutes commemorabant, quas in te Dominus liberaliter contulit & solícite exerces ad ornandam ejus Ecclesiam, nemini te ingenio, eruditione prudentia secundum esse, denique obvium & expositum omnibus, quos uno Christianæ religionis amore teneri perspexisses. Cum hæc atque hujusmodi multa non minus jucunde audirem quàm narrarentur, me ipsum confirmabam de spe concepta, facile futurum, ut me in amicitiam tuam reciperes. Restabat occasio, quam diu & anxie supplicibus votis à Domino efflagitabam, qui occulto consilio spem meam per longos annos varie agitavit, nunquam tamen destitit orare, donec tandem partim benignitate sua, quam nemini claudere potest, partim precibus me audivit, & negotiis quibusdam implicuit, quæ me in Italiam vocaverunt. Quò sine longa deliberatione profectionem statim paravi. Ardebam enim desiderio tum spectandæ regionis, quæ olim orbem terrarum domuit, tum consilii, in quo putabam locum esse vobis omnibus & integrum, ut suam quisque sententiam libere proferret. Qua in re

multum me opinio mea fefellit. Hac de causa confectis negotiis nostris, rati nihil esse in Italia, quod nos illic diutius retinere ac remorari deberet, de reditu nobis cogitandum esse duximus. Hic mentem meam fociis aperui, me vere omnino animum induxisse, ut vos inviserem, nec tantum videndi tui desiderium, quo urebar, me ferre posse. Factum est ita, ut istac iter novum institueremus, & quod jam pridem optabam, vultus tui spectaculo oculos meos teneris, quandiu id pati potuit sociorum meorum tum mihi acerbissima & multo omnium molestissima consuetudo. Multum autem abfuit, ut eo satiarer. Tu sane colloquio tuo licet perbrevis amorem in te meum occulta quadam vi, quam in sermone & verbis tuis mihi perspicere videbar, ita auxisti, ut nihil jam accedere possit. Angit me in horas desiderium tui, quod mihi cum postremum vale diceres, reliquisti. Nec spero quiescere animo, antequam Dominus me tibi perpetua familiaritate conjunxerit. Utinam id brevi fiat. Interea oro te, ut ad me scribas, & (quod facile potes) de rebus omnibus edoceas, quæ ad salutem meam aut officium pertinere noveris, præterea ut nobis in solemnibus Ecclesiarum vestrarum præcibus auxilium Dei imploretis ad excutiendum ex animis nostris illum torporem, quo ab ea constantia & magnitudine animi revocamur, quæ est necessaria ad sinceram verbi ejus prædicationem; ut postremo nos amore & sensu carnis nostræ prorsus exutos sic tantum ut Ecclesiam cogitare donet. Oramus te omnes etiam atque etiam, ut coeptam sacrarum epistolarum enarrationem persequaris, qua nihil unquam ecclesiis hoc in genere utilius erit. Dominus Jesus

Christus

Christus te fidelissimum servum suum & ecclesiæ hac tempestate pernecessarium salvum & incolumem diutissime fervet. Bene vale in Christo.

Tuus ad omnia,

JOHANNES ST. SPINA.

Si quas literas ad (me) mittere velis, eas dato Martino de Beringen, bibliopolæ Germano, cui id negotium Lugduni dedi, ut ad me quicquid scriberes, perferendum curaret. Is moratur Lugduni sub insigni fidei.

A Monsieur, Maître CHARLES
d'ESPEVILLE.

EPISTOLA XVIII.

CAR. BOSQUETTI.

JAm literas ad te scripseram, vir optime, cum noster Britannus tuas mihi reddidit: quibus nihil optatius aut jucundius adferri potuit, ob ea, quæ pro tua humanitate, & singulari in me benevolentia scribis. Unum mihi molestum fuit, quod mihi charissimus frater tam importunus fuerit, ut a te cum morbo conflictante, & stomachi cruditate affecto literas ad me non sit veritus expetere. Te ais expectare dum tibi significem, me jam Italiæ tædio captum, quotidie ingemiscere, quod hic mora longior
mihi

mihi sit trahenda. Quam prudenter hæc cogitaris, testari possum : & vero id jamdudum ad te scripsissem, nisi me fortis meæ puduisset, atque certo scivissem de fratre meo te rem totam intellecturum. Quoties & quibus suspiriis jam de reditu meo cogitarim, Dominus novit. Hic quod res est copiosius explicare mihi non licet, propter hujus internuntii discessum repentinum, & præter meam expectationem paratum. Ille de nobis & rebus Italicis plura narrabit, quam possim ita breviter scribere. Alias longe plura : interim me excuses etiam atque etiam rogo. Ferrariam nondum vidimus, nec quando visuri simus, adhuc nobis constat. Tuas literas accepit Rambout. quibus, ut mihi dixit, respondisset, si per dolorem manus dexteræ, quem mensem jam integrum pertulit, ipsi licuisset. Itaque, me rogavit ut tibi scribam, se excusatum habeas, & commendatum. Id enim vehementer desiderat. Sed cogor finem hic facere, prius tamen me tibi, tuisque precibus commendo, & ut me ames pro tuo more, velim maxime. Dominus te perpetuo tueatur. Patavii 3° Kal. Octob.

Frater meus Ludovicus Verac. hic nobiscum aget, quoad ipsum non tædeat rerum Patavinarum. Interim Rabbinos evolvat. Ego vero nihil solus agam.

Tuus tibi quam devinctissimus & perpetuo obsequentissimus,

CAR. BOSQUETUS.

A Monfieur, Monfr. d'ESPEVILLE.

§. II.

§. II. **A**lterum horum nominum est nomen *Caroli Passelii*, quod & ipse sibi imposuit *Calvinus*, & ab aliis sibi passus est imponi. Prioris generis epistolarum duas reperi in codice Gothano, quarum priorem totam Calvinus ipse scripsit, alteram dictavit amanuensi, eique tantum manu sua subscripsit, ut adeo, quin utraque Calvini reapse sit, dubitari nullo modo possit.

EPISTOLA I.

CAROLI PASSELI.

HAs tibi ex lecto dictare cogor in maximo mœrore, Varennio meo orbatus, qui me hætenus sustentavit, ut minore tædio viverem. Unum dolori leniendo non mediocre solatium est, quòd nihil ejus morte placidius, quam extentis brachiis non minus hilariter invitabat quàm sanissimus quasque delicias. Morbus ab initio lethalis fuit: sed nudius tertius cœpimus desperare sub vesperum. Res domesticas repente composuit, & quidem adeo expedite, ut finierit ante dimidiam horam, & tamen nihil prætermiserit. Inde, quasi valedixisset mundo, & hac terrena vita se abdicasset, nihil aliud quam de æterna beatitudine cogitare & loqui. Sermo non alius, quàm si bene valeret. Vitam protraxit usque ad principium hesternæ

hesternæ noctis. Una tantum hora privatus fuit linguæ usu : integræ tamen mentis signa dedit ad ultimum spiritum. Sed ita tranquille expiravit , ut nemo ex nobis animadverterit mortis & vitæ discrimen. Ergo ille beatus : ego miser. Nuper in tuo discessu duo mihi exciderunt , de quibus tecum agere statueram. Scis de Collongio mutatum fuisse consilium , ne quis successor crearetur , cùm apud ducissam diuturna esse non posset ejus statio. Nos vero in tanta paucitate oneri sumus impares. Triduum postquam abieras , Andusium podagra , Colladonium febris corripuit. Necesse est igitur inter se computent Collongius & Martinus , uter minore incommodo & jactura quàm primum ad nos redire queat. Satis justa erit necessitatis excusatio. Volueram secundo loco tibi mandare ; quando Hugo Rhenus tenetur adhuc captivus , ut ejus liberandi curam fusciperes , alioqui judicibus tam iniquis & improbis , tabesceret in carcere. Similis fere est ratio alterius , quem putabam esse egressum. Is est gener D. Passii qui scripsit non videri sibi fas esse admittere præscriptam conditionem , ut quicquam promittat in futurum tempus. Exilium non recusat. Socer eum tibi maximo studio commendat , & ego etiam ejus rogatu. Atque ut intelligat non levis momenti fuisse suas preces , non solum operam isthic navabis , sed primis literis testimonium reddes tuæ diligentiae. Vale integerr. frater ! D. tibi adsit , te gubernet , tueatur. Amen. 27 Aug. 1561.

Saluta fratres & amicos.

CAROLUS PASSELIUS tuus.

A Monfr. & bien aimé frere,

Monfr. DE CHALLOUÉ en Cour.

E P I-

EPISTOLA II.

CAROLI PASSELI.

Hæ literæ ab amanuensi sunt scriptæ: inscriptio est auctoris.

Quia incertus sum an te in aula reperient meæ literæ ante quam ad patrem profectus fueris, brevior me facit hæc dubitatio. Uxor tua die dominico iter suum ingressa est: quam diutius relinqui apud patrem vel Parisiis subsistere, minime expedit. Ab urbe vestra cito solvere ipsa quoque optat. Parisiis forte libenter maneret: sed præstabit, crede mihi, prima occasione remitti, & tempus erit commodum mense Martio. Tua quoque interest, cum redibis, omnibus impedimentis solutum esse: quia transitus per Burgundiam non adeo tutus erit, quin cavendæ sint insidiæ. Penultimæ tuæ, ut spes magnas dabant, mihi jucundissimæ fuerunt. Ex postremis quoque non parum gaudii percepi: nisi quod meæ querimoniarum renovatus fuit dolor: quia tibi videbam causam fuisse vel tristitiæ vel sollicitudinis. Me quidem mox poenituerat: sed jam elapsæ erant literæ ex meis manibus. Nunc fecit tua offensio ut mihi magis displicuerim. Neque tamen est cur excuses tibi publicam Scholæ utilitatem fuisse curæ: quando id non magis tibi cognitum est, quam mihi persuasum. Et mihi dolebat nos simul fuisse deceptos. Præcipue vero mihi indignabar, qui prope sciens & volens in fraudem incideram. Nunc videtur ad mandandum esse compositus. Sed nobis decretum est non fidere.

fidere. Nec enim vel abeundi consilium deposuit: nec de reditu quicquam vult promittere. Sed de hominis ingenio & actis plura coram! Recte interea factum fuerit, si quis opera Merceri successor nobis paratus sit. Nam ut hic qui noster fuit, abitum differat, alter nobis opportunus erit propter morbum Sanraverii, quem etsi lethalem esse negant Medici, diuturnum tamen fere conjicio. Gratum nobis erit, si quàm primum adsit qui Baduello succedat. Barmæo literarum quas ferebat exemplaria tradidi, quæ tibi redderet. Describendum etiam curavi quod Balduino responderam: ut inde statueres aliquid ne temporis velles perdere, dum tibi paulò plus otii erit apud patrem. Venerunt huc Parisienses, qui ad Passium extrahendum missi fuerant. Eorum rogatu Uxelodunenses hortabor ut eum dimittant. Ipse, ut audio, consilio nostro obtemperabit. Habent etiam literas quibus accersitur Viterus. Senatus permisit, ut Lutetia (*forte Lutetiam*) transeat: sic tamen ut eum æstate recuperet. Juronenses etiam vehementer contendunt de Acanthio, quem putant sibi fuisse addictum, cùm a me rogatus fuit, ut ad eas concederet. Et certe videntur Parisienses esse nimium cupidi. Finem epistolæ facturus ad te redeo. Prudenter tu quidem, quod ultrò alienis consultationibus omissis, quæ functionis nostræ propria sunt amplexeris utroque brachio. Sic tamen ab aliis curis abstineas velim, ut non modo scias quicquid geritur, sed ne te occultiora quoque lateant. Tuum enim est, non tantum ubi peccatum sit, vitia corrigere, sed occurrere multis malis. Quod te affirmas semper nostrum fore, de animo tuo non aliter existimat senatus, nec quicquam sinistrum suspicatur

picati sunt fratres : sed metuebant ne tu quoque liber
esses. Itaque literis tuis auditis mirifice lætati sunt :
ac si quid novi allatum esset. Equidem donec te re-
cepero, videbor mihi nescio quomodo destitutus.
Vale optime & integerrime frater. Collegæ nostri &
amici te peramanter salutant : Inter alios Marchio, qui
triplici quartana adhuc laborat, citra periculum tamen,
ut confidimus. Dux Longævillæ, qui nos invi-
sere ausus non est, donec Bernam profectus esset ad
foedus renovandum, brevi hîc futurum scripsit. Cu-
piunt ipse & mater me initio Februarii Neacomum
ducere, ut Synodo intersim. Vix potero effugere,
quia senatus non negabit. Nemorsus timorem simu-
lat. Portæ oppidi diligenter custodiuntur. Nuper Sa-
baudus jussit currus omnes & vehicula Cameracum ad-
duci. Quorsum hæc omnia, nescimus. Iterum atque
iterum vale integerr. frater. Dominus tibi semper
adsit, te regat & tueatur, laboresque tuos benedicat.
Senatus noster tibi salutem dicit. Normandio nostro
non scribo, quia nulla nova materia suppetit. Utinam
citius expediatur quàm ex ejus literis colligo. Si po-
terit interea cum suis de paterna hæreditate transigere,
bene & utiliter sibi consulat. Unum omiseram. Ca-
nayus, abjecta legatione, apud nos manere instituit,
donec cum literis, quibuscum longum divortium fecit,
redeat in gratiam. Alterum tamen suo loco mittit ad
Viretum. Hæc est mea brevitās, de qua præfatus fue-
ram. Pridie Calendas Januar. 1562.

CAROLUS PASSELIUS Tuus

A Monfr. & bien aimé

frere

Monfr. de Besze

F

§. III.

§. III. Posterioris generis epistolæ, in quibus *Passelii* nomen *Calvino* tribuitur, eodem codice continentur sex sequentes.

EPISTOLA I.

M O R E L L A N I.

S Ingravescit in dies adversariorum nostrorum furor. Contrahuntur equitum manus in *Normanos*, quos falso detulerunt læsæ majestatis. Ausi sunt mentiri apud regem, nostros principatibus omnibus hostes esse, omniaque communia esse velle. Ardet itaque talibus furiis agitatus, ferroque ac flammis miseri *Santodiani* destinati sunt, nisi Dominus eorum misertus fuerit. De cætero à certis autoribus comperit habemus, principem *Pedemontanum* habere in civitate vestra cum quibusdam commercium, quorum opera sperat se illa brevi potiturum, non aperta vi, sed clandestina irruptione. Quàm diligenter proditio illa expendenda sit & quàm breviter, vos ipsi videtis. Existimant talium rerum periti, nullo tempore magis vobis timendum, quam dum occupatus esse videbitur in nuptiis. Nescio an vobis significatum fuerit de fuga *Meldenium*, cùm adventare diceretur exercitus ad ulciscendum in civitatem, propter quosdam apparitores, qui palam pulsati fuerunt, quia præcepta legis, quæ in publica trabe cives affixerant, isti nebulones ausi fuerant concerpere, dilapsi sunt cives hac atque illac, adeo, ut jam sit in civitate miseranda
foli-

solitudo. Hæc raptim dedi, cum aliis negotiis maxime distringerer. Valete optimi perstantissimique viri & fratres patresque in Domino multum colendi. Dominus Sathanam compescat. Amen Amen. 17. Maii 1559.

Vester ex animo

MORELLANUS.

A Monsieur

Monsieur PASSELIUS.

EPISTOLA II.

Ejusdem MORELLANI.

S Nihil audio libentius, pater in Christo colendissime, quàm te ex diutino morbo saltem utcunque recreatum esse. Opto autem ut pristinae sanitati restitutus eam constantissime per longissimam ætatem retinere possis. Quod idem ab omnibus piis Ecclesiis summe expeti non est mirum, cum te quasi columnam hujusce temporis præcipuam experiantur ad doctrinam veritatis sustinendam. Sed mihi cum primis tua salus chara est, cum ob alia permulta, tum quod tanquam in sinu tuo exonerare soleam, si quid animo meo male est, nec tu pro humanitate tua gravaris, haud secus nisi parens esses, monendo & consulendo meas ægritudines allevare. Utinam autem ejusmodi tempus accidat, ut grati animi specimen

cimen aliquod erga te possim exhibere. Non im-
memorem tuorum erga me beneficiorum me tibi
comprobabo, Sed pro meo more ad te rursus ac-
cedo consilium petens. Senatui Ecclesiastico inter-
esse postulat, Domina Ferrariæ, exemplo, ut in-
quit, Reginæ Navarræ. Quâ mente, non est mihi
obscurum, nempe ut ejus præscripto omnia in con-
sistorio decernantur, sicuti in concionibus ac pre-
cationibus vellet omnia suo arbitratu dici. At si
turpe putat Paulus mulierem in cœtu loqui, quan-
to erit turpius, si nihil non statuet ac decernet?
Iam ad nostram Ecclesiam quàm rari se conferent, si
quibus de rebus appellati fuerint, apud tantam prin-
cipem intellexerint examinanda? Quàm ridicula
erunt Papistis atque Anabaptistis Consistoria nostra,
quæ a foeminis gubernari dicentur? Enixe rogavi,
aut proximas Ecclesias, aut te super ea re consule-
ret, quod utrumque recusavit. Cum seniores,
quos ex ejus familia quatuor delegeramus, sensim
se ab officio deduxissent, ab uno eorum intellexi id
quasi ex composito fieri, ne Principis animum of-
fenderent, quæ quasi injuriæ deputeret, si quis eo-
rum in Consistorio interesset. Quid igitur mutilato
ac prope everso senatu Ecclesiastico constituam?
An superciliosi aulici, dictis oppidanorum seniorum
audientes erunt, qui domesticis Principis tantopere
parere indignantur. Sed aulicorum seniorum cul-
pam probe videtur ultus Dominus. Ex his enim
plerique adulterii sunt infimulati. Nec forte pro-
bationes idoneæ defuissent, si res ad legitimam cog-
nitionem deducta fuisset. Maluit Domina quos-
dam

dam domum dimittere, quàm factum accuratius investigari. Alios secum retinet omnium arcanorum suorum conscios, quos insontes habet, non tam re penitus explorata ac perspecta, quàm de industria connivendo. In his quidam nullum intermittit tempus ejus animum in nos exacerbandi. Et quoniam principis aures assentationibus supra modum delectantur, hic graphicus Gnato, ait aio, negat nego &c. Ita fit, ut nihil propemodum veritati loci apud illam relinquatur. Morem sequitur veterator reliquorum transfugarum, qui in pios pastores conviciorum plaustra congerunt, ut in re a nobis defecisse videantur. Magnum agitur principis sceminæ periculum. Ecclesia misere jacet, in qua cœnam Domini superiore Septembri celebrare supersedi, quòd alioqui porci canesque promiscue fuissent cum omnibus admittendi. Instant Christi natalitia, quo tempore cœna est administrari solita. Nec quo me veritam scio. Mihi igitur, optime pater, uti soles cave. Si gravaris scribere, hoc onere te libenter noster Beza liberabit, ad quem de rebus iisdem literas dedi. Si operæ precium facturi videbimini ad Principem scribere, quæso multo melle adhibito ad constantiam adhortemini, tum ut probet eos qui Dei sunt, nec pendeat ex eorum calumniis, quibus pietas ludibrio est, ut intelligat nihil Evangelio reliquum fore loci, nisi disciplinæ nervus vigeat: Postremò ut fortem se vindicem præbeat piorum pastorum adversus immorigeros, a quibus superbe contemnuntur ac lacerantur, ne forte tandem suo ipsius Ecclesiæque malo segniores ac languidiores efficiantur. Vale permultum, Pater

in Christo observande. Opto ut Dominus te omni genere felicitatis cumulet. Fratres omnes etiam atque etiam saluta. Ex Monte Argi 6. Decembr. 1563.

Tibi addictissimus filius atque ad omne officii genus paratissimus

FRANCISCUS MORELLANUS.

A Monsieur & tres
honoré Pere

Monsieur PASSEIUS.

E P I S T O L A III.

A P P I I C L A U D I I.

SCripfi ad te antea cum de ratione rerum mearum, tum etiam de statu hujus Ecclesiæ numeroque discipulorum quotidie accrescente. Novissimas quidem literas, quibus Suffanum gymnasii Narbo-lutetiæ primarium tibi commendavi, puto tibi ab eo redditas esse. Nunc hujusmodi res accidit, quam tu pro singulari in Ecclesiam tua voluntate, cura, sollicitudine ignorare nullo modo debes. Vereor enim ne neglecta a nobis summam verbi perturbationem rerumque omnium confusionem afferat. Res igitur hujusmodi est: Antequam ego huc venissem, hæc conventus in hac civitate fuit introducta, ut homines
pii

pīi vesperi post cœnam publice canerent psalmos incedentes per omnes partes ac regiones urbis: quod ego cum venissem atque istam provinciam suscepissem, etsi non magnopere probabam, tamen fieri passus sum, propterea quod sine petulantia atque immodestia fieri videbatur a paucis, qui satis gravem concentum conservabant. Postea una cum tempore dierumque ratione ad canendum magis tempestitiva multitudo ita crevit, ut plures quam centum uno continuoque agmine: ab athenæo, in quo est confluentia Araris & Rhodani, usque ad interiores urbis partes maxima voce canentes ac inambulantes pervenirent. Itaque ea tum res mihi periculosa visa & ad maximam hominum offensionem accommodata, quod non solum significationem haberet ad nostros cœtus occultos judicandos valde aptam, verum etiam speciem illustrem præ se ferret conjurationis maximopere invidiosæ. Huic periculo est adjuncta deformitas ac turpitudine, Christi Dei nostri & nomine & spiritu indigna, ex quodam genere hominum plane epicureorum, quorum impurissimo in ore pulcherrima laus Dei nostri non honeste decoreque versatur. Tu nosti vitam moresque typographorum, quam sint dissoluti, petulantes, ad omnia flagitia maleficiaque projecti ac plane perditī. Eorum neminem in cœtu nostro unquam vidi. Itaque monui nostros, qui timorem Dei retinent, ut sibi ab eo hominum genere caverent ac plane abstinerent. Ita fecerunt, sed tamen ita perseverarunt in publica illa cantione, ut canonicos vehementer exacerbarint, & magistratum, qui antea canendi moderationem permittebat, in eum metum adduxerint, ut edicto regio hos psalmos prohibuerit. Ego quidem meos omni qua

potui, ratione monui & repressi atque ab illa consuetudine non honesta, nec huic temporis accommodata revocavi; sed typographi alique audaces artifices tantum abest, ut edicto regio obtemperarint, ut majore canendi libidine exarserint, atque ea nocte, quæ publicationem edicti est consecuta, urbem frequentes sint peragrati, inambulantes usque ad ripam Araris, maxima probra ac convicia jecerint in alteram fluminis regionem, quam canonici ac comites S. Joan, incolunt. Alia sequenti nocte cum ad cantiones suas armati rediissent, duo aut tres a publico civitatis præsidio comprehensi fuerunt graviterque vulnerati. Itaque proxima die dominica quæ eam comprehensionem est secuta, cæteri nullo modo timidiore facti sunt, sed eam in audaciam incitati, ut cum maxima hominum & mulierum multitudine hora nona perambulantes totam urbem personarent. Neque finem ullum istiusmodi audaciæ ac petulantiaæ facturi sunt. Tu ex his judicare potes, quantum sit periculum, quæ invidia, quantum odium eorum, qui verbum Dei extinctum cupiunt. Quanta etiam machinatio eorum sit futura, aut etiam jam est, ut Regem adducant in eum metum, quo nullus major ei esse posset, ut existimet hanc civitatem hoc modo se posse facile amittere. A me in his tantis periculis ac motibus nullum prætermittitur tempus docendi, instituendi, monendi, ut in pudore ac timore Domini maneant, ut sancta vocatione professioneque Christiana indignum nihil committant. Sed quoniam ea est tua autoritas, quæ apud omnes & ministerio verbi certissimo & clarissimo prudentia ac pietatis testimonio, plurimum ponderis habet, te maximopere rogo, ut aliquid ad nostros

ros fratres scribas, eosque diligenter moneas ut hoc singulare donum summæ libertatis omni modestia tueantur, neque imprudentia aut immodestia sua in quandam carnis licentiam convertant. Sunt alia tempora canendi magis tempestiva, quàm post coenam. Quo tempore multi nullo pii animi studio, sed aut ocio nimio, aut animo ad ostentationem ac vanitatem comparato hujus modi cantus effundunt, in quibus nulla ædificatio, sed certissima hominum offensio atque abalienatio inest. Hoc ut quamprimum facias te rogo

Tuus APP. CLAUD.

Doctissimo viro atque integerrimo homini. D. CAROLO PASSELIO amico suo singulari.

EPISTOLA IV.

Ejusdem APPII CLAUDII.

EX eo tempore, quo Hotomannus apud te fuit, accepi binas ejus literas, ad quas nihil ad huc respondi nostris studiis exercitiisque pietatis impeditus. In prioribus erat interscripta tua epistola brevis illa quidem, sed suavissimi amoris erga me præstantissimique tui judicii plena, in qua me a vobis amantissime desiderari scribebas. Id autem ita mihi fuit jucundum, ut in hac peregrinatione mea, in qua non a meis solum, verum etiam a vobis absum, nihil jucun-

dius accidere potuerit. In posterioribus idem Hotomannus de suo ad Serinum reditu scribebat, in utrisque vero amicitiam meam modestissime humanissimeque appetebat; in quo inhumanissimus essem, si hominem non solum eruditum, verum etiam pium amicumque tam suavem repudiarem, quem etiam priusquam eas literas amicitiae inter nos instituendae internuntias mitteres, adjungere mihi cupiebam. Itaque si mihi eundem sit Lausanam, spero me amicum habiturum, cum quo in conjuncta ratione non doctrinae solum elegantis, sed etiam pietatis ac Christianae religionis, sancte & jucunde vivere possim. Quare frater charissime, orabis Dominum, ut nostra desideria votaue exaudiat, nosque constituat eo in loco, in quo vobiscum & vivere & mori tranquillissime possimus. Habeo uxorem singulari studio atque animo mihi conjunctam, quae nunc etiam ceteros omnes ad eandem migrationem mirabiliter excitat: Habeo praeterea liberos in utroque sexu egregia indole, quos cupio tibi offerre, ut videas eisque gratiam Domini exoptes atque impetres. Interea apud eundem Dominum nos sancta commendatione complecteris. Quem ego precor ut te spiritu suo & regat & confirmet. Bene vale in Domino Lugduni XXIV. Maii.

Tuus APP. CLAUD.

Doctissimo viro atque integerrimo
homini D. CAROLO PASSELIO
amico suo in Domino maximopere
observando.

EPI-

EPISTOLA V.

J. BURGUNDI.

S. **E**Xcusarem me tibi pluribus, vir ornatiss. quòd tam raro scripserim, nisi & qualis esset animus in me tuus & quid de susceptis in repetenda uxore laboribus sentire, aperte tenerem. Silui quidem aliquandiu, meque fateor ad id non voluntate adductum, sed necessitate & varietate eorum, quæ ita hætenus alia ex aliis inciderunt, ut mihi totum biennium, quo partim Lutetiæ, partim Compendii mutandi aëris gratia egi, in maximis cùm ipsius corporis, tum vero in primis ipsius animi molestiis consumptum fuerit. Quod quidem difficile mihi esset oratione complecti, neque etiam magnopere opus est, cum existimem te sæpius, & nunc de Balduino nostro omnia a principio audiisse. Quid his fluctibus agitatus scribere præter Syllas & Charybdes? Quid nisi ventos & nondum emollitam meorum barbariem narrare potuissem? Et cum quotidie eorum finis aliquis post longam expectationem speraretur, quid ego interim aliud, quàm veterem illam nihili (ut ille ait) in crastinum coaxationem scribere potuissem? Qua sane quid aliud a plerisque nostrum effectum est, quàm quod ille dixit, multa levant promissa fidem. De aliis jam non dico: de me fatebor & dicam ut res est, hætenus quidem datum esse plus satis & super quibusdam ingratissimis negotiis, quæ quia videbantur de se promittere spem certissimam & paratissimam (ut tu audisti, opinor)

nor) ego illis tribui quantum me tribuisse jam poenitet. Nunc vero demum & me & reliquias ab incendio colligo, nodosque illos, quos tempore dissolvi potuisse existimaveram, moræ heu nimis ingratae tædio præscindo: utque ille *ἑαυτὸν τιμωρούμενος* nihil relinquo in ædibus, nec vas, nec vestimentum: ut quàm primum dabitur, me vobis Domini Dei auspiciis fistam. Sic habeto, me id unum semper egisse, & jam agere, totumque in eo esse. Plura non addam, quandoquidem eorum nunc longe fidelissimus adest interpres, cujus adventus quàm nimi & uxori gratus fuerit, quàm jucunda nobis in seram etiam noctem producta colloquia, ipse existimare potes. Tam brevem hujus voluptatis sanctæ usuram molestius ferremus, nisi solidam & magis diuturnam, volente Domino, mox speraremus, & ad eam communibus votis ego & uxor contenderemus. De illis literis, quas incerto authore tibi redditas scribis, quid respondeam non habeo. Abest enim D. Capn. qui illis exscribendis me amanuensi (ut plerunque solet) usus erat. Et quoniam obscure rem aperuit, non possum quicquam de ea re statuere, aut fines incerti mandati interpretari. Dixerat mihi pridie quàm hinc ad Turonensia illa judicia discederet, præmissurum se aliquem, qui illi pro quo rogatus scribebat, locum pararet. Poterit tum commodius perfici, quod jam suppressius mandavit. Pleraque alia fusius de hoc nostro Galas. audies: cui ego melius narranda tradidi, quæ paucis hinc diebus apud tuos municipales acciderunt: ab eo rem omnem a principio audies. Video profecto id verissimum esse, quod tu non conjectura prospexisti, sed re ipsa expertus vidisti & nostro illi Suppræfecto scrip-

scripsisti, Dominum suos plerumque & maxime eripere cum festinatione & tumultu. Agnoverunt tum cum illos monens scriberes, quod jam usu venisse intelligunt. Doleo sane illos his turbis in eas angustias adductos, unde si emergere cupiant, plurimum laborandum sit & jam omnium oculi defixi sustinendi. Verum aderit vocatus Dominus tum maxime, cum rebus desperatis nullum amplius consilium aut auxilium invenire potest humana ratio. Hic itaque nobis orandus est ille optimus & clementissimus Deus & pater Domini nostri Jesu Christi, ut discussa hac horribili miseriarum nocte tandem nos ad eum optatum portum adducat, ubi nos in ecclesia magna illi conservatori & parenti salutis nostræ gratias agamus. Comendo tibi me & uxorem meam cum filiola, ut pro nobis Dominum ores. Salutabis nostro nomine uxorem tuam & omnes amicos nostros. Bene interea vale Vir Clariss. 13 Septembris. Si quid deerit supplebit hic noster

Tuus J. BURGUNDUS

Notissimo & humanissimo.

D. CAROLO PASSELIO

EPIS.

EPISTOLA VI.

T H. B E Z Æ.

S. **J**Am pridem invitus taceo, & nunc pauca scribo; quoniam aliter fieri non potest. Recte adhuc omnia. Copiosum & validum exercitum habemus; pedites sunt tardiores, quoniam procul mittuntur. Sed simulatque pars advenerit, recta ad hostem pergemus. Nihil æque nos torquet atque Ecclesiæ sordes, ne quid asperius dicam. Excurri Andegavos usque, capitis periculo: vel parum, vel nihil potius profeci. Sed in diruendis aris incredibilis impetus, quem ne hîc quidem impedire ulla ratione potuimus. Denique omnia sunt repente immutata, ut prorsus ad hoc spectaculum obstupescam, quia ne centum quidem annis hostes, etiam si essent victores, ea possent instaurare, quæ duarum horarum labor vel in hac una urbe diruit. Tantum abest ut meliorem suam conditionem effecerint. Utinam, utinam possem ad te mittere, quæ his diebus ultro citroque dicta, facta, & scripta sunt; sed non possum, in ista viarum obsidione, quoniam sine tabellariorum discrimine nihil ejusmodi tentare possum. Arctopolitani tamen tibi suppeditare poterunt omnia, vel Tigurini potius, quia heri nostris visum est ad eos Legatum mittere, sed cui valde metuo. Literas tuas accepi datas 21 Aprilis, in quibus de Veracii nostri reditu agebas. Nostri procures magnam & tibi & illi gratiam habent. Nostra illa non aliter quam captiva & quidem

dem suo more, id est, ambigue & meticuloſe reſpondit. Nos interea non ſtertemus, quamvis iſta procrastinatio incredibiliter me torqueat, cui tamen non video quomodo poſſim ſatis tempeſtive mederi, niſi ſtupidi iſti & ſordidi ingenium ſerio mutant. Paſſius noſter & ego, nos denique omnes ſtrenue, Dei gratia, laboramus. Utinam iſ ſit ſudorum noſtrorum exitus, quem optamus & jure ſperamus. Bene vale cum amicis & fratribus omnibus. Dominus te ſervet, mi pater, & me brevi, rebus proſpere conſectis, tibi, id eſt mihi ipſi reſtituat. Ampliſſ. Senatum cupio reverenter meo nomine una cum toto collegarum coetu ſalutari. Ignosces tempori, quòd plura non ſcribam, ne ampliore charta ſit opus.

Turnonius tandem ad patrem ſuum migravit. Obierunt quoque Ananſonius Termenſis & Lorgæus.

CAROLO PASSELIO.

(Ab aliena manu additum eſt in autographo: Beza ad Calvinum. Scripturæ ductus & res conveniunt.)

§. IV. Tertium est *Jo. Calphurnii* ;
quod sequentes litteræ manifeste ei tribuunt.

E P I S T O L A I.

Domino J. C. Salutem.

V Ide quàm sim impudens , vir eruditissime , si-
mul & optime , ut tunc demum ad te literas
dare in mentem veniat , quum aliquid ex te opto , a-
liàs vero nunquam. Næ ego negligentia abs te me-
rito accusari possim , qui annis jam abhinc sex huma-
niter abs te acceptus , ac multis officiis cumulatus , ne
verbum quidem ad te tamen ex eo tempore. Equi-
dem ut quod res est , ingenue fatear (quid enim
mentiar apud tam pium virum ?) non possum ul-
lam meæ taciturnitatis excusationem veram adferre.
Verùm scis quid hujus loco reponere constituerim ?
multas & percrebras literas , quibus te ita posthac
obruam , ut taciturnitatem priorem sis desideraturus.
Sed ut ad id , quod ex te scire tantopere cupio , ve-
niam : incidit nuper inter fideles quosdam veræque
religionis amanteis quæstio : Utrum liceret fideli in-
fidelem ducere uxorem ? Erat enim inter eos quidam ,
cui se occasio ducendæ ejusmodi uxoris obtulerat :
cumque cætera omnia illi convenire , & mores , &
forma , & fortunæ puellæ viderentur , vera tamen
evangelii cognitio deesset : se nihil prius acturum ju-
ravit (ut est pius) quam sciret , num id sibi per
Scripturas sacras liceret. Hic multi licitum adfirma-
bant. Quid enim ? dicebant , an ii numero infide-
lium

lium sunt habendi, qui Christum venisse fatentur, in interpretatione tantum quorundam locorum dissentiunt? Alii negabant. Ego vero id abs te tractatum quodam loco me putare dixi. Arbitrabar enim, te in commentario sexti capitis 2 ad Corinth. fuisse, ut locus postulare videbatur, id docuisse. Sed aliter rem habere intellexi, ubi commentarium perlegi. Quæ res efficit nunc, ut abs te miris modis efflagitem, ne graveris nobis hunc scrupum eximere. Id quod te effecturum facile ex eo conjicio, quod neminem unquam viderim, qui se plus aliis natum existimaret, quam te unum. Dabis igitur operam, si placet, ut nos per eum qui ad te has adfert, modo per alia negotia commode id possis, quid de hac quæstione sentiendum vere sit, doceas. Efficies enim hac via, certo scio, quod tu maxime cupis, ut hac in parte fideles non tantum sibi posthac permittant, quam fecerunt plerique hætenus. Vale Vir Optime, & ecclesiam veram nostro nomine, si placet, saluta. Nostra sane ut se tibi plurimum debere fatetur, ita etiam suum Calvinum diu superstitem atque incolumem fore optat & precatur. Lutetiæ 4 Kalendas Martias. Quo in statu sint hic res omnes, non gravarer perscribere, nisi & vos jam probe omnes tenere existimarem, & si quid præterea desiderabitis, satis ex eo, qui has adfert, intelligere posse arbitrarer. Iterum Vale.

Tui amantissimus tibi que obsequiosissimus.

A. S.

G

Me-

Medicis quantum possum operam navo, ut vivere vobiscum brevi cum aliquo proximi fructu liceat.

A Monsieur,

Monfr. JOHANN. CALPHURNE.

A Lion.

§. V. Hæc omnia, spero, fatis esse possunt ad præsens argumentum illustrandum. Erunt fortasse jam, qui existimabunt, multis differendum esse, rectene sit factum a Calvino, qui nominibus tot fictis sese occultavit: sed longe aliter ego sentio. Neque enim ea de re afferre possem, quæ non centies aliis dicta, aut ita clara per se essent, ut nulla explicatione indigeant. Præstiterit igitur, desinere hîc, & lectorem disquisitione rei non maximi momenti plus fatis fatigatum, dimittere. Vellem paulo plus temporis impendere licuisset illustrandis litteris, quæ nunc primum comparent, ut rectius constaret, a quo scriptæ sint; ad quos, & quæ scribendi occasio fuerit. Verum qui cognoverint, me aliis omnibus occupatum, atque inter maximas sæpe itineris

neris turbas hæc effudisse verius, quam
scripsisse, id non factum esse, nec mira-
buntur credo, nec succensebunt.

C O R R I G E N D A.

F I N I S.

CORRIGENDA.

- p. 3. l. 12. castra, sequutus est. Del. , .
 Ibid. not. (a) l. 2. Remarque N. lege Z.
 p. 4. l. 1. esso. leg. *esse*
 p. 7. l. 3. prodidit. adde, *recensuisset*.
 p. 11. l. 12. Jacob Keroere leg. *Kervero*.
 p. 12. l. 19. gestisse l. *gestasse*.
 p. 14. not. d. L. C. leg. *loc. cit.*
 p. 21. l. 26. reperientur. leg. *reperiuntur*
 p. 30. l. 22. ut Musæ. l. *aut Musa*
 p. 34. l. 18. Hespevillei l. *Despevillei*
 p. 44. l. 2. Anonymi cujusdam. l. *F. G. à Bosco Normando*
 p. 73. l. 2. Joannis St Spinæ. leg. *Jo. à Spina*
 p. 74. l. 3. inscriptio l. *subscriptio*

Liebe, Christian Sigismund,

Diatribē de Pseudonomia Johannis Calvini Mit 1 Kupfer

Amsterdam 1723

N.lib. 195 g

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10601561-5

VD18 14494906-001